

ROMI
V GIBANJU

ROMI
V GIBANJU

Roma on the Move

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Univerzitetna knjižnica Maribor

314.15(=214.58)(083.824)
7(=214.58)(083.824)

ROMI v gibanju : [Center judovske kulturne dediščine Sinagoga Maribor, 5. 11. 2013-15. 3. 2014] = Roma on the move : [Center of Jewish Cultural Heritage Synagogue Maribor, 5th November 2013 - 15th March 2014] / [besedila, texts Ursula Glaeser ... [et al.] ; prevod, translated by Maja Toš ... [et al.] ; slikovno gradivo, pictorial material Knjižnica Mirana Jarca Novo mesto ... et al.]. - Maribor : Center judovske kulturne dediščine Sinagoga, 2013

ISBN 978-961-93361-3-7
1. Vzp. stv. nasl. 2. Glaeser, Ursula
COBISS.SI-ID 75928065

Fotografija na naslovnici:

Otroci iz romskega naselja Brezje; arhiv Društva za razvijanje prostovoljnega dela Novo mesto, foto Amanda Protidou, 13. 9. 2007.

Pričujoča razstava **Roma in Bewegung** (v prevodu **Romi v gibanju**, op. ur.) se po eni strani nanaša na fizično gibanje, v katerem so Romi vse od svojega odhoda iz Indije, po drugi strani pa je z gibanjem predstavljen tudi preboj Romov v smeri politične in družbene participacije ter boja za enakopravnost. Razstava Romov ne želi prikazovati v luči dolgo vladajočih stereotipov (na primer berači Evrope), temveč poskuša predstaviti njihove stoletja trajajoče strategije preživetja, opozoriti na njihov kulturni preboj in vitalno navzočnost na najrazličnejših področjih umetnosti in kulture ter s tem upoštevati razvoj in vlogo Romov, ki ustreza njihovi družbenopolitični relevantnosti. Pri vsebini razstave ne gre za natančen prikaz zgodovine Romov, temveč za pojasnjevanje nesporazumov, prikaz zgodovinskih kontinuitet v ravnanju z Romi, za poskus zmeščanja pečata tujega, ki so ga Romom vtisnili stari predsodki in stereotipi, ter za prikaz osrednjih aspektov aktualne situacije Romov v Evropi.

Mag. Ursula Glaeser

The title “Roma on the Move” reflects the physical movement of Roma, in which they have been since their break-up from India - because of economic reasons or because of expulsion or prosecution. “Roma on the Move” also refers to the break-up of Roma to modernity, that is expressed by an outstanding cultural scene of Roma artists, which is also expressed by an enhanced commitment to their identities in ethnic terms, to a new and strong appreciation of the language, Romani, and which is expressed by an active participation in national and European politics.

Mag. Ursula Glaeser

ROMI V GIBANJU

Poznani so kot »Cigani«, a sebe imenujejo Romi ali Sinti. V skladu z dogovorom na prvem svetovnem kongresu Romov leta 1971 v Londonu za vse nekoč Cigani imenovane ljudi dosledno uporabljamo izraz Romi.

Beseda Cigan je tujka in jo Romi večinoma občutijo kot slabšalnico. Izraz Cigan verjetno izvira iz grške besede *athingani* (nedotakljivi oziroma tisti, ki si ne želijo biti dotaknjeni). Tudi besede *Zigeuner* (nemško), *Tsigane* (francosko), *Cigany* (madžarsko) in *Zingari* (italijansko) imajo ta izvor.

ROMI je množina od **Rom** in hkrati oznaka za vse Rome, moške in ženske; Rom pomeni (poročeni) mož, Romni (poročena) žena, v množini Romnja. Jezik Romov se imenuje **románi**, **romanes** ali **romani chib** (v slovenščini **romščina**, op. ur.).

SINTI je množina od **Sinto**, ženska oblika se glasi **Sintica**. Sinti je samooznaka Romov, ki že od 15. stoletja živijo v nemško govorečem prostoru. Izvor te besede ni pojasnjen. Sinti imenujejo svoj jezik sintitikes ali *rómanes*. S Sinti so v tesnem sorodu francoski **MANOUCHES**. V romščini beseda manuš pomeni človeka.

Angleška beseda **GIPSY** je bila prvotno slabšalna tujka, ki izvira iz grške *Egyptoi* (Egipčan; po naselju Gyppe na Peloponezu). Tudi gitano (špansko) in gitan (francosko) imata isti besedni izvor. Na Britanskem otočju se Romi imenujejo tudi Romanichels.

Beseda **GADŽO** oziroma **Gadži** (v množini **Gadže**) je najpogostejša oznaka za druge, za Nerome. Gadžo izvira iz romščine in pomeni kmeta. Druga beseda, ki jo Romi uporabljajo za Nerome, je **Gordža**.

Obstajajo številne podskupine Romov, ki se jezikovno in kulturno deloma zelo razlikujejo. Skupinska imena tradicionalno izvirajo iz poklicev, ki so jih opravljali njeni pripadniki, iz njihove geografske razširjenosti, načina življenja ali tudi iz veroizpovedi.

Romske skupnosti v Avstriji

LOVARA je skupina Romov, ki prebivajo predvsem na Dunaju in katerih tradicionalni poklic je bilo trgovanje s konji, kar je razvidno tudi iz njihovega imena, ki izvira iz madžarske besede *ló* – konj. (poklicna oznaka)

KALDERAŠ je romska skupina, ki je razširjena po vsem svetu. Njeni pripadniki so bili prvotno znani kot kotlarji in bakrarji. Njihovo ime izhaja iz romunske besede *caldare*, ki pomeni kotel in razkriva njihovo tradicionalno obrt. (poklicna oznaka)

GRADIŠČANSKI ROMI so skupina Romov, ki najdlje prebivajo na območju današnje Avstrije. Na Gradiščansko, v nekoč zahodnomadžarski prostor, so se priselili najverjetneje že v 15. stoletju iz osrednjemadžarskega prostora. Jezikovno, družbeno-kulturno in zgodovinsko so tesno povezani s prekmurskimi Romi v Sloveniji in Ungriki Romi na Madžarskem. (geografska razširjenost)

ARLIJE so balkansko-muslimanska skupina Romov, ki že stoletja živijo na Balkanu. Njihovo ime izvira iz turške besede *yer*, ki pomeni kraj ali trg in se nanaša na zgodnjo stalno naseljenost skupine. (način življenja)

HORAHANE ROMI so Romi islamske veroizpovedi – beseda *xoraxay* (izg. horahaj, op. ur.) v turščini poimenuje muslimane. (verska pripadnost)

Priseljevanje Romov v Evropo

Zaradi pomanjkanja zgodovinskih virov so bili izvor in migracije Romov dolgo neznani. Toda romščina, do pred nedavnim jezik, ki se je prenašal izključno z ustnim izročilom, se je izkazala kot ključ za razumevanje izvora in zgodovine Romov. Kot večina evropskih jezikov je tudi romščina indoevropski jezik in je sorodna jezikoma hindi in urdu. Prav zaradi te velike jezikovne podobnosti z indijskimi jeziki je mogoče sklepati, da Romi izvirajo iz Indije.

Tako imenovana prva migracija Romov se je začela iz osrednje Indije. Preko severne Indije (3. do 10. stoletje), Perzije (danes Iran) in verjetno Armenije so Romi prišli v Bizantinsko cesarstvo in vse do današnje Grčije (11. do 13. stoletje). Tudi to preseljevanje je razvidno iz jezika: romščina je prevzela perzijske pa tudi armenske in bizantinsko-grške besede. Posebno grščina je dala romščini pomemben pečat: ne le zaradi prevzetih besed, temveč tudi delov slovnice, kar dopušča sklepati o dolgem bivanju Romov v grško govorečem okolju.

Sredi 14. stoletja so Romi zapustili grški prostor in se odpravili proti severu. S prihodom v osrednjeevropski prostor so se začeli deliti na številne skupine, razvila so se mnoga narečja romščine. Glede na bivalni prostor se je predevropska, nekoč relativno enotna protoromščina začela pod vplivom okoliških jezikov spreminjati. Medtem ko je predevropsko besedišče še danes ohranjeno v vseh romskih dialektih, pa je evropsko besedišče v romščini dialektalno specifično: romunščina vpliva na romščino skupin Lovara in Kalderaš, slovaška romščina kaže madžarske in slovaške jezikovne vplive, v gradiščanski romščini se najdejo madžarske in avstrijske izposojenke, na sinti romščino najbolj vpliva nemški jezik.

Grško	Armensko	Perzijsko	Indijsko
DROM = pot PAPIN = gos ORA = ura ZUMI = juha EFTA, OFTO, ENJA = 7, 8, 9	DUDUM = buča GRA(ST) = konj	AVDŽIN = med BAST = sreča PHURT = most VERDA = voz	GURUMNI = krava MARO = kruh THUD = mleko DAJ, DAD = mati, oče JEKH, DUJ, TRIN, = 1, 2, 3

	Rože	Svet	Dan	Mesec
Prekmursko	BUKREJTI	VILAUGO	DIJ	ČHON
Dolenjsko	ROŽE	THEM	DIVE	MISICO
Balkansko	LULUDŽA	SVETO	DJIVE	CON

Romska narečja v Sloveniji; *So vakeres?*
= *Kako govoriš?*, TV Slovenija 1, 19. 4. in
14. 6. 2013.

Kmalu po prihodu prvih Romov v Evropo v 14. stoletju se je pričela zgodovina njihovega zasledovanja, preganjanja in nenehne diskriminacije – vse do uničenja v času nacionalsocializma. Zaničevanja vredno nečloveško ravnanje z Romi je vse do danes ostalo prej pravilo kot izjema.

V srednji Evropi so se Romi sprva izdajali za romarje, da bi jih lepše sprejeli, velikokrat so tudi prejeli zaščitna pisma cerkvenih in posvetnih oblasti. Kljub temu so »Cigani« v očeh drugih prebivalcev kmalu postali sumljivi; »črno barvo« njihove kože in zunanjo podobo so povezovali z negativnimi karakternimi lastnostmi. V kneževini Moldaviji in Vlaški so Rome že v 14. stoletju zasužnjili – suženjstvo je bilo odpravljeno šele leta 1856. V srednji Evropi se je drža, naravnana k obrambi pred Romi in k njihovem pregonu, pričela uveljavljati v 15. stoletju; Rome so ob njihovi navzočnosti na določenem kraju oziroma zaradi nje lahko doletele različne kazni: bičanje, žigosanje, mučenje in obešenje. »Proticiganski zakoni« so bili zakonska podlaga za preganjanje Romov, ki je šlo celo tako daleč, da so bile za ulovljene in ubite Rome razpisane nagrade. To je privedlo do pravih »lovov na Cigane« (»Zigeunerjagd«) – Rome so lovili kot živali.

»Imel sem majhnega psa ... Bil sem še otrok, in psa nisem želel predati. In ko smo prispeli tja [v Lackenbach], smo stopili iz avta in psa nisem izpustil. In potem je en prijel psa, ubogega psa, za zadnje noge in tako dolgo z njim udarjal po meni, dokler mu zadnje tace niso ostale v rokah. Tako grozni ljudje so bili to ...«

*»Tikno dschukel man sina ... taj tschavoro so mabi, oda mandar na mukabi, na. Taj kada otscha pejam ole auteriha ... tel amen, taj ole dschukle na mukabi. Taj ole dschukle, tschore dschukle vascho duj palutne pre lija tajatschi man martscha, mira leske o duj palutne pre andova na atschile. Asaj tschungalo nipo sina ...«
(Adolf Papai, Gradiščansko, roj. 1931)*

Ker pa vsi ukrepi niso privedli do želenega izginotja Romov, so od 18. stoletja naprej zaukazali njihovo asimilacijo. Marija Terezija in Jožef II. sta s prisilnimi ukrepi poskušala Rome spremeniti v »spodobne«, katoliške ljudi. Prisilna naselitev, odvzem otrok, prepoved »ciganskega jezika«, prepoved opravljanja krošnjarstva, prepoved posedovanja konja in voza ter številni drugi ukrepi pa niso dosegli zelene asimilacije, temveč so Romom povzročili še dodatno stisko in bedo.

Genocid nad Romi

S koncem 19. stoletja se je pričelo uradno evidentiranje Romov z vzpostavitvijo »ciganskih aktov«. Leta 1920 se je pričela dosledna registracija »vseh Ciganov«. Od leta 1928 je Zvezni policijski komisariat Eisenstadt začel voditi »ciganske kartoteke«, v katerih je bilo popisanih 8000 Romov. Leta 1936 so na Dunaju ustanovili »Centralo za boj proti Ciganom«. Te registracije so bile temelj uničenja, ki je sledilo.

Leta 1938 se je pričel transport Romov v koncentracijska, prisilna in delovna taborišča. Odrasli in otroci so umirali za posledicami lakote, zlorab, izčrpanja in epidemij. Leta 1941 sta se pričeli sistematično pobijanje in masovno streljanje Romov na Balkanu. Leta 1942 so Nemci pričeli deportacijo vseh na nemškem območju živečih Romov v taborišča smrti. 19.300 Romov je umrlo samo v Auschwitzu zaradi nevdržnih razmer ali medicinskih poskusov, 5600 so jih zastrupili s plinom. Do leta 1945 je bilo od okoli 8000 avstrijskih Romov umorjenih več kot 90 odstotkov, skupno okoli 250.000 Romov pa je postalo žrtev nacističnega pregona.

»Kakšna lakota je vladala! Jedel sem tudi travo, čeprav jo je človek komaj še kje videl. Kot krava. Ko sem prišel ven, sem si mislil, da grem na travnik in se nažrem, resno. Takšno življenje je to bilo.« (Anton Müller, Gradiščansko, roj. 1924; preživel iz Auschwitza)

»Še zmeraj so čutili takšno sovraštvo proti Ciganom, še mnoga leta po 1945 ... Bilo je isto sovraštvo kot prej – v bistvu je postalo še hujše, saj so vendar mislili, da se nihče ne bo vrnil. Toda nekaj jih je prišlo domov in za tiste je postalo še hujše kot pred vojno ... Vsi so še nosili rjavo obleko od Hitlerja in njihovo srce je bilo prav tako rjavo.« (Karl Sarkösi, Gradiščansko, roj. 1928, umrl 2007; prisilni »ciganski« delovni taborišči Koblenz in Zeltweg, nato geto Lódź)

*»In ko smo prispeli [v Bergen-Belsen], smo od daleč videli: sedaj lahko spet kurimo, toplo nam bo, tam je les. Tam so bile gore lesa. Mislili smo, da gre za les. In veš, kaj je bilo? Bili so mrtvi!«
»Taj kada otscha pejam, afka – site tuke phukavav: Fadural dikahabi, phenahabi: Akan adaj schaj fitinaha, tatoamen ovla, kascht bi! Na, asaj utsche dombi sina le kashtenca. Amen gondolintscham kascht bi. Taj dschanes, sosina? O mule!« (Walpurga Horvath, Gradiščansko, roj. 1923)*

Druga in tretja migracija

Nasproti tradicionalnim predsodkom, da imajo Romi popotništvo v krvi, gre razloge za njihovo gibanje iskati drugje. Vzrok za manjše in večje selitve Romov so zmeraj bili vojne, politični prelomi, diskriminacija, zasledovanje in rasizem pa tudi gospodarske krize in pomanjkanje dela. Razlogov, zakaj so sploh zapustili Indijo, ne poznamo. Ve pa se, da je na drugo veliko selitev Romov v 19. stoletju vplivala odprava suženjstva v današnji Romuniji.

Znani so tudi vzroki tretje migracije Romov. Ta se je leta 1956 začela na Madžarskem z uporabo proti ruski okupaciji, v sklopu katerega je veliko Romov prebežalo v tujino, predvsem v Avstrijo. V šestdesetih letih 20. stoletja je v Avstrijo (podobno kot v Nemčijo, Italijo, Francijo in na Nizozemsko) prišlo ogromno zdomcev iz nekdanje Jugoslavije, med njimi tudi številni Romi, predvsem pripadniki skupin Kalderaš, Gurbet in Arlije.

Nadaljnji vzroki in povodi za tretjo migracijo Romov so bili:

- Praška pomlad 1968: nekaj sto čeških Romov beži pred prihodom sovjetskih enot predvsem v Avstrijo in preko nje na Švedsko;
- Romunija 1990–1995: pred koncem komunistične ere Romi bežijo pred rasizmom in gospodarsko bedo;
- Bosna in Hercegovina 1991–1995: beg Romov pred vojno in izgonom;
- vojna na Kosovu 1998–1999: beg Romov pred vojno in izgonom;
- neprekinjeno: delovna migracija Romov zaradi pomanjkanja gospodarske perspektive oziroma beg zavoljo rasizma in diskriminacije iz Romunije, Bolgarije, Slovaške, Moldavije ...

S podpisom Sporazuma o ponovnem prevzemu (tj. ilegalnih priseljencev) med Nemčijo in Kosovom v aprilu 2010 so legitimizirali izgon 14.000 ljudi, od tega 10.000 Romov, v politično in gospodarsko negotovo državo. Še posebno težko je za otroke, ki se morajo vračati v »domovino«, ki jim je popolnoma tuja in jim ne zagotavlja nikakršne perspektive.

Glavne poti tretje migracije Romov (http://www.coe.int/t/dg4/education/roma/Source/FS2/7.0_third-migration_english.pdf)

Če je mogoče verjeti uradnim popisom prebivalstva, živi v Evropi od dva do tri milijone Romov, medtem ko se ocene nevladnih organizacij gibljejo med šestimi in dvanajstimi milijoni. Velika razlika med uradnimi štetji in ocenami števila Romov rezultira iz tega, da se jih veliko ne želi opredeliti za Rome. Razlog za to je strah pred prikrajšanostjo v vsakdanu, v šoli in pri iskanju službe. Veliko Romov se boji tudi rasistično motiviranega nasilja proti sebi, za katero se zdi, da se prav v zadnjih letih znova izraža v družbi. V Avstriji je pri štetju prebivalstva leta 1991 okoli 100 ljudi navedlo, da uporabljajo romščino kot pogovorni jezik. Leta 2001 se je že več kot 6000 ljudi opredelilo za Rome.

Ta množičnejša opredelitev med drugim izvira iz rastočega samoumevanja in okrepljenih zahtev po priznanju romščine kot jezika etnične manjšine. Dejansko naj bi bilo v Avstriji med 20.000 in 40.000 Romov. V Italiji je število Romov po vstopu Romunije v EU močno naraslo – ocene Karitasa se gibljejo okoli 550.000, medtem ko uradne številke navajajo 342.000 Romov. Uradne ocene v Nemčiji navajajo 50.000 do 70.000 Romov, medtem ko Ethnologue Report za Nemčijo poroča o čez 210.000 Romih, od teh je 200.000 Sintov (<http://www.ethnologue.com>).

Organizacije, posvečene človekovim pravicam, menijo, da je položaj romskih skupnosti na Kosovu še zmeraj zaznamovan z diskriminacijo, ogroženostjo in šikanami. Poleg tega za povratnike primanjkuje stanovanj in možnosti za delo. (<http://www.nzzz.ch>, 8. 2. 2010)

Bilo je malo pred polnočjo, ko so prebivalci romskega naselja v kraju Oberwart (na Gradiščanskem) zaslišali glasen pok. Šele v jutranjih urah so odkrili trupla štirih mož. (*Paberki po bombnem napadu v Oberwartu leta 1995*; <http://www.nachrichten.at>, 8. 2. 2010)

Češka: decembra so Nataško Sivakovo odpustili iz bolnišnice. Dveletna deklica je morala zaradi poškodb, ki jih je utrpela ob napadu desnih ekstremistov v češkem kraju Vitkov, več kot sedem mesecev preživeti v bolnišnici. 80 odstotkov njenega telesa je zgorelo. Nataška je Rominja in v bistvu naj bi to bilo njeno desetletje. (<http://www.nn-online.de>, 30. 1. 2010)

V vseevropski študiji Agencije za temeljne pravice v EU je četrtnina vprašanih Romov navedla, da so bili v zadnjih dvanajstih mesecih žrtev napadov. (<http://www.faz.net>, 8. 2. 2010)

Jezni prebivalci predmestja Neaplja so v sredo zvečer znova napadli romska naselja. Prižigali so barake, v neapeljskem predmestju Ponticelli je mladina z mopedov proti barakarskim naseljem metala molotovke. Stotine Romov, ki so prebivali v teh naseljih, so bežale v svojih vozilih. (<http://diepresse.com>, 15. 5. 2008)

Turčija: čeprav je stotine ljudi napadlo hiše in avtomobile Romov, policija v kraju Selendi ni priprla niti enega osumljenca. Za varnostne sile je rešitev problemov pomenilo to, da so ducate Romov, med njimi ženske in otroke, spravili iz mesta. (<http://www.nn-online.de>, 30. 1. 2010)

V napadu na romsko družino sta bila ubita oče in njegov petletni sin. Politiki zaradi nasilja nad Romi svarijo pred »državljanski vojni podobnim stanjem«. (<http://diepresse.com>, 25. 2. 2009)

Združenja Romov protestirajo proti praznjenju velikih romskih naselij v Rimu, Milanu in drugih italijanskih krajih. Upravnim organom očitajo etnične čistke. S prošnjo za pomoč so se obrnili na EU in ZN. Že v preteklem letu je policija v Italiji brutalno nastopila proti Romom in izvršila številna štetja, pri katerih so na primer otroke brez dovoljenja staršev fotografirali in jim odvzeli prstne odtise. (<http://gfbvberlin.wordpress.com>, 26. 1. 2010)

NUMBER OF ROMA, BY COUNTRY

Country	Total Population	Official Number	Estimate	Country	Total Population	Official Number	Estimate
Albania	3,549,841	1,261	90,000-100,000	Luxembourg	442,972	N/A	100-150
Austria	8,150,835	95	20,000-25,000	Macedonia	2,046,209	43,900	220,000-260,000
Belarus	10,350,194	11,283	10,000-15,000	Moldavia	4,411,570	11,600	20,000-25,000
Belgium	10,258,762	N/A	10,000-15,000	Netherlands	16,171,520	20,000	35,000-40,000
Bosnia-Herzegovina	3,922,205	9,992	40,000-50,000	Norway	4,525,000	356	500-1,000
Bulgaria	7,928,901	370,908*	700,000-800,000	Poland	38,633,912	25,000-30,000	50,000-60,000
Croatia	4,334,142	6,695**	30,000-40,000	Portugal	10,084,245	44,600	45,000-50,000
Cyprus	762,887	N/A	500-1,000	Romania	21,698,181	535,250	1,800,000-2,500,000
Czech Republic	10,264,212	11,716*	250,000-300,000	Russia	145,470,197	152,939	400,000
Denmark	5,352,815	N/A	1,500-2,000	Serbia and Montenegro	10,677,290	143,519**	400,000-450,000
Estonia	1,423,316	N/A	1,000-1,500	Slovakia	5,379,455	89,920	480,000-520,000
Finland	5,194,901	10,000	7,000-10,000	Slovenia	1,930,132	2,293	8,000-10,000
France	59,551,227	N/A	280,000-340,000	Spain	40,037,995	325,000-450,000	700,000-800,000
Germany	83,029,536	50,000-70,000	10,000-130,000	Sweden	8,875,053	20,000	15,000-20,000
Greece	10,623,835	150,000-300,000	160,000-200,000	Switzerland	7,283,274	N/A	30,000-35,000
Hungary	10,174,853	190,046	550,000-600,000	Turkey	66,493,970	N/A	300,000-500,000
Ireland	3,840,838	10,891	22,000-28,000	Ukraine	48,760,474	47,914	50,000-60,000
Italy	57,679,825	130,000	90,000-110,000	United Kingdom	59,778,002	90,000	90,000-120,000
Latvia	2,385,231	7,955	2,000-3,500				
Lithuania	3,610,535	N/A	3,000-4,000	Total	795,101,136	2,281,577-2,581,577	6,105,600-8,625,150

Populacija Romov v evropskih državah: uradni podatki (Official Number; *Popis 2001, **Popis 1991) in neuradne ocene nevladnih organizacij o številu romskega prebivalstva v letu 1995 (Estimate; http://www.coe.int/t/dg4/education/roma/Source/FS2/7.0_third-migration_english.pdf). Številke s popisov prebivalstva v posameznih državah so skoraj vedno precej pod ocenami, slednje so bistveno bolj realistične (European Roma Rights Centre, <http://www.erc.org>).

»Opre Roma! – Dvignite se, Romi!«

Leta 1945, po koncu druge svetovne vojne, so se maloštevilni preživeli Romi vrnili iz taborišč v svoje vasi. Tam so večinoma našli uničene ali izpraznjene hiše. Diskriminacija in izključevanje sta trajala še naprej; »Gadže« so še naprej zavračali Rome. O nepojmljivih grozotah v taboriščih in o umoru sto tisočih se je molčalo. Odškodnine za prestalo trpljenje so desetletja dolgo ostajale neizplačane. Takšna situacija je Rome prisilila, da so se pričeli boriti za svoje pravice; začeli so ustanavljati lastna interesna združenja in javno zastopati svoje zahteve.

Ta proces je postavil temelje romskemu gibanju za državljanske pravice, ki je v sedemdesetih letih 20. stoletja omogočilo ustanovitev romskih interesnih združenj zunaj posameznih držav. Tovrstna zavzemanja Romov so jasno pokazala njihovo radikalno spremembo v samorazumevanju in dojemanju. Naravnost Romov do večinskega prebivalstva je bila dolgo časa usmerjena le v izogibanje konfliktom in medsebojnim stikom. Toda Romi so si upali storiti korak »navzven«: namesto prilagajanja in samozanikanja danes samozavestno priznavajo lastno identiteto, zahtevajo politično participacijo, enakopravnost in družbeno sprejemljivost.

Ta politični prelom je dosegel veliko: številni do tedaj skriti romski dialekti so se začeli zapisovati, izhajati so začeli dvojezične revije in besedila v romščini, posamično se pojavljajo šole, ki poučujejo tudi v romščini.

Vedno pogosteje se Romi politično udeležujejo: so člani mestnih svetov, včasih celo župani, in so vključeni tudi v mednarodno romsko politiko. O položaju Romov razpravljajo vlade in mednarodne službe, kot sta Evropski svet in Evropski parlament. Ustanavljajo se romska društva, ki se borijo za pravno zasidranje pravic Romov.

Z opredelitvijo lastne identitete so povezane zahteve Romov za aktivno politično udeležbo, za enakopravnost in za družbeno priznanje. Na prvem svetovnem kongresu Romov leta 1971 v Londonu so se predstavniki

Romov zedinili o oznaki Rom kot nadpomenki za različne romske skupine. Romska himna *Gelem, gelem* (izg. dželem, op. ur.) in lastna zastava sta postali simbola za medsebojno povezanost (Svetovni dan Romov obeležujemo 8. aprila, op. ur.).

Romska zastava sestoji iz dveh vodoravnih pasov: iz modrega in zelenega, ki simbolizirata nebo in zemljo ter nakazujeta povezanost Romov z naravo. Na sredini zastave je rdeče kolo – simbol potujočega ljudstva; <http://www.cohesiveadhesive.org/2012/09/24/an-insight-into-the-roma-culture/> [9. 10. 2013].

V Avstriji so Romi od leta 1993 priznani kot etnična skupina (»Volksgruppe«), s čimer se je Avstrija obvezala ohraniti etnično skupino, njen jezik in kulturo, kljub temu pa zakon za etnične skupine velja zgolj za »avtohtone« (že dolgo tam bivajoče) Rome. V Nemčiji so Romi od leta 1998 priznani kot narodna manjšina (»nationale Minderheit«), vendar status pripadnika manjšine velja zgolj za Rome, ki imajo nemško državljanstvo.

Kljub opisanim spremembam pa za evropsko politiko ostaja eden večjih izzivov, kako ustvariti razmere, ki bi Romom zagotavljale človeka vredno in enakopravno mesto v združenih Evropi.

Nova samozavest Romov

Nova samozavest Romov se izraža na različnih področjih umetnosti in kulture. Romi so se s svojim paviljonom na Beneškem bienalu leta 2007 prvič izenačili z razstavljaljajočimi narodi; obravnavani so bili kot največja evropska manjšina (<http://www.romapavilion.at>). Na ogled je bil širok izbor sodobne romske umetnosti: medtem ko je bila romska umetnost doslej znana predvsem kot naivno slikarstvo, je razstava *Paradise Lost* v Benetkah predstavila umetnike, kot so Damian Le Bas, Gabi Jiménez, Dušan Ristić in Alfred Ullrich, ki s svojim sodobnim oblikovnim vokabularjem postavljajo most med tradicijo in moderno.

Britanska Rominja Delaine Le Bas, na primer, se s tem, ko raziskuje mehanizme izključevanja na vseh družbenih področjih, kritično sooča s svojim izvorom in s tem povezanim »biti izključen/a«. Njeno delo ne more biti reducirano zgolj na romsko umetnost, saj se uveljavlja tudi v mednarodnih umetnostnih razpravah o splošno relevantnih vprašanjih o pripadnosti, omejitvah in izključitvah.

Ustno pripovedništvo Romov ima dolgo in bogato tradicijo. Skozi stoletja so se zgodbe in s tem jezik Romov prenašali iz roda v rod. Šele v zadnjih desetletjih se romski dialekti zapisujejo. Izdajajo se slovarji, učni pripomočki ter knjige in revije v romščini. Če primerjamo to kratko časovno obdobje pismenosti s stoletja dolgimi tradicijami pismenosti in literature drugih jezikov in družb, lahko trdimo, da je romska literatura na svojem začetku.

Za enega prvih romskih avtorjev velja Matéo Maximoff (na primer *Die Ursitory*, 1954). Pisal je romane, zgodbe in pravljice, ki so izšle v Franciji in drugih državah. Življenjske zgodbe in pesmi, ki so jih pisali na primer Ceija Stojka, Mišo Nikolić, Jovan Nikolić in Ilija Jovanović in so ob koncu osemdesetih let 20. stoletja izšle v nemško govorečem prostoru, so zainteresirani javnosti prvič dopustile vpogled v do tedaj nepoznano življenje Romov. Vprašanja identitete, izkušnje izločenosti in trpljenje so teme, ki se kot rdeča nit vijejo skozi romsko literaturo.

O Romih obstaja mnogo filmov, toda le maloštevilni filmski ustvarjalci so sami Romi. Dober primer je mlada madžarska režiserka Katalin Bársony, ki dokumentira življenje Romov v različnih evropskih državah (na primer *Lashi Vita* in *Views from the Ground*; <http://www.mundiromani.com>). Najbolj znana filmska ustvarjalca, ki sta izbrala Rome za temo in tudi glavne igralce v svojih filmih, sta Emir Kusturica (na primer *Time of the Gypsies*; orig. naslov *Dom za vešanje*, slov. *Dom za obešanje*, 1988; *Črna mačka, beli mačkon*, 1998) in Tony Gatlif (na primer *Latcho Drom*, 1993; *Gadjo Dilo*, 1997; *Korkoro*, 2009). Toda vsi filmi z romsko tematiko niso postali tako popularni, obstaja mnogo izvrstnih igranih in dokumentarnih filmov, vrednih ogleda, ki pa se kot »program manjšin« niso prebili v kino. Takšen primer je tudi Lepa Diana Borisa Mitića (2003): film dokumentira življenje Romov, ki so pobegnili s Kosova. V Beogradu najdejo možnost preživetja v tem, da preurejajo Citroenove diane in s tako predelanimi jeklenimi konjički po beograjskih predmestjih pobirajo smeti (<http://www.dribblingpictures.com>).

»V trenutku, ko Rom zaigra neromski ton, ta ton postane romski ton.«

S to definicijo Svaniborja Pettana se da verjetno najlažje opisati romsko glasbo: kakor hitro Romi muzicirajo, nastane iz tega romska glasba. Temu primerno različne in številne so glasbene smeri in stili: ne le madžarska »ciganska« glasba ali španski flamenco, temveč tudi sinti swing in jazz v stilu Djanga Reinhardta ali romskih godb z Balkana.

Glasbena socializacija Romov se povečini prične v družini; otroci že zgodaj s poslušanjem in posnemanjem usvojijo svoj prvi repertoar. Veliko znanih romskih glasbenikov se nikoli ni naučilo brati not, tudi komponira se po posluhu. Odprtost do novega vodi do tega, da se elementi popularne glasbe mešajo s tradicionalnimi, in ustvarjajo se novi stili: Gipsy.cz s Češkega povezuje rap s tradicionalno glasbo čeških Romov. Vera Bílá, Romska kraljica/Queen of Romany, kombinira plesne ljudske pesmi, ki temeljijo na ritmih in melodijah akustične kitare, s popularno glasbo, ki jo izvaja na različne načine.

Kulturno okolje vpliva na glasbo Romov in nasprotno vpliva romska glasba na neromsko glasbo. Franz Liszt je dober primer iz zgodovine glasbe: madžarska »ciganska« glasba je bila navdih njegovim Madžarskim rapsodijam. Elektronski dancefloor Stefana Hantla, poznanega pod imenom DJ Shantel, se napaja z živimi ritmi romske glasbe z Balkana. Shantel meša skladbe romunskih Fanfare Ciocărlia ali Taraf de Haidouks kakor tudi glasbo srbskega trobentarja Marka Markovića in glasbo leta 2008 umrlega Šabana Bajramovića, kralja romske glasbe. Primer, kako lahko zveni tradicionalna romska glasba Balkana v 21. stoletju, je »Urban Gypsy Sound« beograjske skupine Kal. Gogol Bordello so najbolj znani predstavniki gypsy punka; skupina meša elemente vzhodnoevropske romske glasbe z elementi punka in duba, klasični punkovski zasedbi pa sta dodani še harmonika in violina. Tudi romunski Shukar Collective sestavljajo Romi in neromski glasbeniki: tukaj se tradicionalna glasba Ursari Romov na novo aranžira z elektronskimi elementi drum & base.

Mag. Ursula Glaeser, dr. Astrid Kury

ROMA ON THE MOVE

They are known as “Gypsies” and call themselves Roma or Sinti. According to the agreement of the First World Romani Congress in London 1971, we use the term Roma for all of them.

Gypsy is not an authentic Romani word and is mostly understood in a derogatory sense. The word is presumably of Greek origin (*Athingani* = untouchables or those who do not want to be touched). The exonyms *Zigeuner* (German) / *Tsigane* (French) / *Cigany* (Hungarian) / *Zingari* (Italian) etc. can be traced back to the same origin.

ROMA is the plural of **Rom** and at the same time the word for all Roma men and women. Rom means man or husband, Romni woman or wife (plural Romnja). The language of the Roma is called **Romani**, **Romanes** or **Romani chib**.

SINTI is the plural of **Sinto**; the female term is **Sintiza**. Sinti is the self-designation of those Roma who have lived in the German-speaking areas of Europe since the 15th century. The origin of this term is unknown. The Sinti call their language Sintitikes or Rómanes. The Sinti are closely related to the French **MANOUCHES**. The Romani word “manuš” means human being.

Going back to the roots the English term **GIPSY** is also a pejorative external designation. The word was taken from *Egyptoi* (Greek = Egyptian); but actually it was the name of the Roma settlement Gyppe on the Peloponnese. Gitano (Spanish) and Gitan (French) have the same origin. Roma on the British Islands also call themselves Romanichels.

GADŽO or **Gadži** (plural: **Gadže**) is the most common designation for the “others”, the non-Roma. Gadžo is a word from Romani and means farmer. Another common designation for non-Roma is **Gordža**.

Roma are not the same at all. There are numerous sub-groups who often differ considerably in language and culture. The names of the groups are mostly taken from traditional professions, from the geographical arenas, from a certain way of living, or also from religious affiliation.

Roma groups in Austria

Ló in Hungarian means horse. The LOVARA were horse dealers by tradition.

Caldare in Romanian means kettle. Formerly the KALDERAŠ were kettle makers and tinkers.

In the 15th century, the BURGENLAND-ROMA migrated to the area of today's Burgenland - formerly West Hungary, and still live there.

ARLIJE are Roma traditionally settled in the Balkans. The designation is taken from the Turkish word *yer* = place, site.

Xoraxay in Turkish means Muslims. XORAXANE ROMA are Roma of the Islamic faith.

Migration of the Roma into Europe

Romani is the key to the origin and history of Roma. Like most of the European languages, it is an Indo-European language.

The origin of Roma has been a mystery for a long time. Evidence for their provenance from India could be found in the linguistic similarities between Romani and Indian languages. From Central India to Northern India (from 3rd to 10th centuries), Persia and maybe Armenia, the Roma migrated to the Byzantine Empire and to the present-day Greece (11th to 13th centuries). This migration also has its evidence in the language: Persian as well as Armenian and Byzantine-Greek words were adopted into Romani. Greek in particular had substantial influence: not only the words but also parts of the grammar have left their traces within Romani. This implies a long residence of Roma in the Greek speaking area.

In the middle of the 14th century, the Roma migrated northwards. Documents from 1385 onwards prove that Roma settled down in Wallachia, today's Romania. From then on Roma were mentioned in historic documents with increasing frequency. In 1435 Roma were already known in most European cities. With the splitting up of Roma towards European destinations the Romani, until then having been quite homogeneous, started to further develop differently. Dialects arose that were influenced by the different languages surrounding them: Lovara-Romani and Kalderaš-Romani have been shaped by the Romanian language. Slovak-Romani features Hungarian and Slovakian influences. Burgenland-Romani contains Hungarian and Austrian integrated words. Sinti-Romani is strongly influenced by German.

Greek	Armenian	Persian	Indian
DROM = path, road PAPIN = goose ORA = hour ZUMI = soup EFTA, OFTO, ENJA = 7, 8, 9	DUDUM = pumpkin GRA(ST) = horse	AVDŽIN = honey BAST = luck PHURT = bridge VERDA = waggon	GURUMNI = cow MARO = bread THUD = milk DAJ, DAD = mother, father JEKH, DUJ, TRIN, = 1, 2, 3

	Flowers	World	Day	Month
Prekmurje	BUKREJTI	VILAUGO	DIJ	ČHON
Dolenjska (Lower Carniola)	ROŽE	THEM	DIVE	MISICO
Balkan	LULUDŽA	SVETO	DJIVE	CON

Romani dialects in Slovenia; *So vakeres?* = *How do you speak?*, Programme 1 of the Slovenia's National Television, 19. 4. and 14. 6. 2013.

In the 14th century, the first Roma arrived in Europe. Initially they were welcomed as talented artisans or claimed to be pilgrims, who sometimes even had letters of safe conduct. But soon the tide began to turn. In the principalities of Moldavia and Walachia Roma were forced to be slaves or bondsmen; this slavery was not abolished until 1856. In Central Europe, a new attitude of defence and expulsion against Roma was established from the 15th century onwards. The so-called Gipsy noticeboards that announced the different kinds of punishment Roma would face if they were caught: whipping, branding, torture, and the gallows. Rewards for catching or killing Roma initiated veritable Roma-hunts.

"I had a puppy... I was just a child and I did not want to give that dog away. And when we arrived there [in Lackenbach] we jumped off the back of the transport and I was holding the dog very tightly. But then one of the men grabbed the poor dog by its hind legs and slapped me with it for so long until only the puppy's legs were left in his hands. Such terrible people they were..." (Adolf Papai, Burgenland, born 1931)

Since the 18th century, under Maria Theresa and her son Joseph II, there have been attempts to force Roma to be "normal and decent" people. Nevertheless, measures such as forced settlement, taking children away from their parents, banning of the Romani language, prohibiting the itinerant trade, forcing mixed marriages, etc. did not lead to the intended assimilation of Roma, but only to poverty and misery.

Genocide of the Roma

At the end of the 19th century official counts of Roma started - and culminated in their complete registration. Photographed and measured, Roma have been registered since 1928 in Gipsy card files (“Zigeunerkartothek”). It was the basis for the subsequent extermination.

1938 the deportation of Roma into concentration camps, forced camps and collection camps started. Of about 8,000 Austrian Roma over 90% were murdered up to 1945. Altogether more than 250,000 Roma were killed in the NS persecution.

“There was such hunger! I even ate grass... Like a cow. When I finally got out, I just wanted to go to a meadow and gorge myself, really! Such was life then.” (Anton Müller, Burgenland, born 1924; Auschwitz-survivor)

“They hated us so much: even in the years after 1945... it was always the same hatred as before - even worse. They obviously thought that nobody would come back. But some did come back home, and their situation was even worse than before the war... All of them still wore the brown Hitler-uniforms, and their hearts were brown as well.” (Karl Sarkösi, Burgenland, born 1928, died 2007; Gipsy forced labour-camps Koblenz and Zeltweg, then Ghetto Łódź)

“And as we arrived [in Bergen-Belsen] and saw it from far away we thought: Now we can light fires and get warm again, there is wood. There were very high piles of wood. We thought that it was wood. And do you know what it was? It was the dead bodies!” (Walpurga Horvath, Burgenland, born 1923)

The second and third Roma-migrations

Contradicting the well-established prejudice that the nomadic life of Roma is already “in their blood”, there have been many different reasons for their migration. There were always wars, political crisis, discrimination, persecution, and racism but also economic crises and lack of work triggered smaller and larger migrations of Roma. The reasons for the exodus from India are unknown. But we do know that the second larger Roma-migration in the 19th century was caused by the abolition of slavery in today’s Romania at that time.

We also know the reason for the so-called third Roma-migration. It started with the Hungarian uprising against the Soviet occupation in 1956 - many Roma then fled to foreign countries, mostly to Austria. In the 1960s, Kalderaš, Gurbet, and Arlije from the former Yugoslavia came to Austria as guest-workers (“Gastarbeiter”). This migration is still ongoing.

According to the official population census, there are 2 to 3 million Roma living in Europe. The facts are rather different: NGOs estimate that the number of Roma in Europe varies from 6 to 12 million people. The huge difference between the official count and unofficial estimation reveals the fact that many Roma do not wish to be declared as being Roma. The reason is fear of discrimination in everyday life, at school, and within the working environment. Many Roma are also afraid of growing racist violence against them as over recent years this seems to have become socially acceptable.

“Opre Roma! – Roma Arise!”

In 1945, after the end of the World War II, a few survivors returned home from the camps. Very often, they could only find destroyed or empty houses. Discrimination and exclusion continued. Most Gadže still showed an attitude of rejection towards Roma. The horror of the camps and the extermination of

hundreds and thousands were ignored and concealed. Compensation payments for the suffered tortures were offered very late and very rarely. This situation forced Roma to fight for their rights. They founded their own interest groups and started to promote their concerns in public.

The impact of this political break-up is profound: Several Romani dialects, hidden in secret for a long time, were put into writing, bilingual magazines and essays were published, and some schools started Romani language classes.

More and more Roma commenced participating in politics themselves: They became Roma-councillors, sometimes even mayors, and the Roma became involved in international politics as well. Governments and international institutions like the European Council or the EU Parliament considered the situation of Roma in Europe. Roma-associations were founded pushing the process of bringing the rights of Roma into law.

Along with the commitment to their identity came the claims for political participation, for equality and social acceptance. At the First World Romani Congress in London 1971, Roma representatives agreed to “Roma” as a general designation for all different Roma groups. The Roma hymn *Gelem, gelem* and their own flag became symbols of cohesion and solidarity.

Despite all this it is one of the greatest challenges for European politics to implement strategies that ensure Roma their due place within a unified Europe, according to Human Rights and the right to equality.

The new self-esteem of the Roma

The new self-esteem of Roma is also expressed in the fields of art and culture. The storytelling of Roma has a long and rich tradition. For centuries these stories, and along with them the language of Roma, were passed on orally. Only over recent centuries have the Romani dialects been converted into writing, dictionaries, and teaching materials for Romani to be edited, and books and magazines in Romani published. If we compare this short period of written forms to the long written literary traditions in other languages and societies, the Roma literature is almost at a starting point.

One of the first Romani authors was Matéo Maximoff who wrote novels, stories and fairy tales that were published in France and other countries (*Die Ursitory*, 1954). The biographies and stories of Ceija Stojka, Mišo Nikolić, Jovan Nikolić or Ilija Jovanović -- since the 1980s published in German speaking countries -- offered the first insight into a fairly unknown culture and life. Questions of identity, suffering and experiences of being marginalised are the common themes, which underlie the literature of Roma.

There are many films about Roma, but just a handful of filmmakers of Roma origin. The more famous filmmakers, who deal with the Roma issues and invite Roma to be the main actors in their movies, are Emir Kusturica (*Time of the Gypsies*, 1988; *Black Cat, White Cat*, 1998) and Tony Gatlif (*Latcho Drom*, 1993; *Gadjo Dilo*, 1997; *Korkoro*, 2009 etc.). Not all of the movies became popular: there have been excellent movies and documentaries, which, as minority programmes, never made it into the cinemas. One of them is *Pretty Dyana* by Boris Mitić (2003): This film documents the lives of Roma who fled from Kosovo and made their living in Belgrade by reconstructing old Citroen Dyanes into highly creative vehicles that served for the transportation of recycling material and allowed their owners to be faster than any competitor using handcarts (<http://www.dribblingpictures.com>). A good example are also films by a young filmmaker Katalín Bársony (Hungary) who documents the lives of Roma in different European countries (*Lashi Vita* or *Views from the Ground*; <http://mundiromani.com>).

“The moment a Gypsy performs a tune that tune becomes a Gypsy tune.”

This definition by Svanibor Pettan is perhaps the best one for describing what Gypsy music is. Roughly interpreted it means: The moment Roma play music, it becomes Roma music. Accordingly, there is a huge variety of music genres and styles. Not only Hungarian Gypsy music but also Spanish flamenco, Sinti-Swing, Jazz following Django Reinhardt, and the Roma Balkan Brass Bands are good examples.

The musical socialisation of Roma mostly starts within the family: Very early, the children learn the first repertoire by listening and imitating on their instruments themselves. Many renowned Roma musicians have never learned to read music; they also compose by their sense of hearing. Their openness towards new tendencies in music leads to a mixture of popular with traditional elements, and gives rise to new styles. Roma music features its varying cultural surroundings and vice-versa; it influences the music of non-Roma. The compositions of Franz Liszt are a historic example as his Hungarian Rhapsodies are inspired by Hungarian Gypsy music.

Mag. Ursula Glaeser, Dr. Astrid Kury

ROMI V SLOVENIJI

Zgodovinski oris

Usoda Romov v Sloveniji je bila v preteklosti podobna usodi Romov v drugih državah – odklanjanje, prisilno naseljevanje in preseljevanje, popisovanje, preštevanje in priprava posebnih seznamov. V skladu s sklepi prvega Svetovnega romskega kongresa in ustavno terminologijo v Sloveniji v besedilu uporabljamo izraz »Rom(i)«, v primeru, da originalni viri uporabljajo drug izraz, navajamo originalno poimenovanje. Rome so preseljevali na določene izbrane lokacije ali pa so jim prepovedovali naselitev. Oblasti so nenehno obveščale javnosti in naročale lokalnim oblastem sprejem ukrepov za nujni boj zoper to skupino »brezdelnežev« ter ustvarjale vzdušje ogroženosti pred Romi med ostalim prebivalstvom. Pokrajinske in lokalne oblasti so izvajale mrežo manjših ukrepov in šikan za sistematično onemogočanje opravljanja tradicionalnih poklicev in Romi so ostajali na robu družbe, brez lastnih možnosti za preživljanje.

Romi z medvedoma v Novem mestu, trideseta leta 20. stoletja; Knjižnica Mirana Jarca Novo mesto, Domoznanski oddelek in posebne zbirke Boga Komelja, inv. št. 81013470.

Romi v okolici Novega mesta, pred drugo svetovno vojno; Knjižnica Mirana Jarca Novo mesto, Domoznanski oddelek in posebne zbirke Boga Komelja, inv. št. 197912668.

Romi na žegnanju 28. avgusta 1960 pri Treh farah v Rosalnicah (foto Danica Zupančič); Dolenjski muzej Novo mesto, Kustodiat za etnologijo, fototečni karton št. 117.

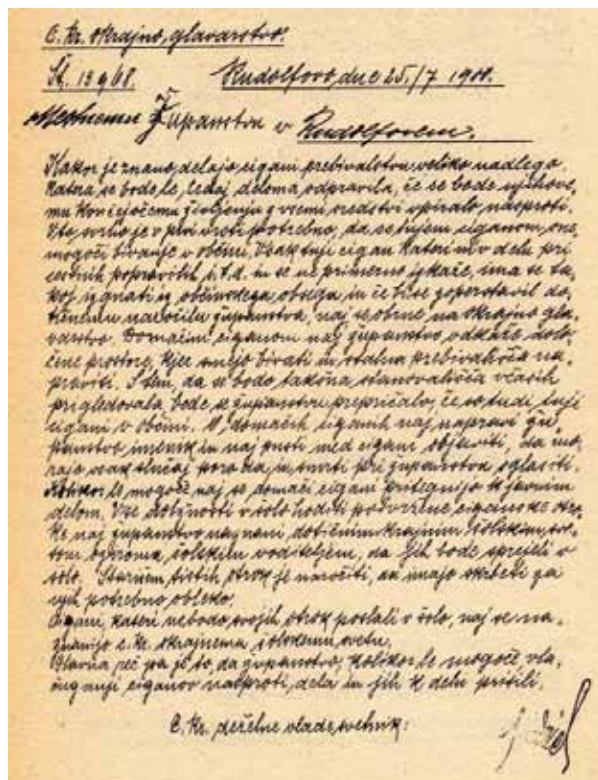
Romi pri Fontani v Mariboru leta 1980; dokumentacija Večera, foto Danilo Cvetnič, 10. 4. 1980.

Člani folklorne skupine Kulturno-umetniškega društva Pušča ob svetovnem dnevu Romov leta 1989 v Kino dvorani Park v Murški Soboti; arhiv Zveze Romov Slovenije.

Strokovni viri navajajo, da so se Romi pričeli stalno naseljevati v Sloveniji v 17. in 18. stoletju. Po smeri prihoda in tradicionalne poselitve ločimo tri glavne skupine Romov: Rome v Prekmurju, ki so prišli iz madžarske smeri, na Dolenjskem, v Beli krajini in Posavju, ki so prišli iz Hrvaške, in Sinte na Gorenjskem. Vpisi rojstev romskih otrok v matične knjige rojstev izkazujejo naslednjo sliko: v Bogojini so leta 1681 in 1690 vpisali rojstvo romskega otroka, nato v Lendavi, Murski Soboti in na Tišini. V Metliki je prvi vpis leta 1738 in na Gorenjskem (Radovljica) v letu 1876. Vpisi so zanesljiv podatek, saj so jih morali poimenovati kot nove naseljence, k priimkom (Cigan, Zigeuner itn.) so dodajali še kraje rojstev (v gozdu, v grmovju) in še kak drug značilen podatek [Tancer 2011]. V preteklosti so se Romi na Dolenjskem preživljali tudi z drobljenjem gramoza in delom v kamnolomih, v Prekmurju pa so poleg brušenja nožev in kovaštva pogosto pomagali kmetom pri kmečkih opravilih. Gorenjski Sinti so bili znani kot godbeniki in upravljalci vrtiljakov v potujočih zabaviščih.

Številni pisni viri in uradni zapisi iz obdobja Avstro-Ogrske, Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev (Jugoslavije pred drugo svetovno vojno) pričajo o tradicionalni naselitvi Romov v Sloveniji. Zgodovinski viri navajajo številne poskuse oblasti, da bi preprečile klateštvo, potepuštvo in kraje (v uradnih zaznamkih se uporablja izraz »vlačugarstvo« oziroma »vlačuganje«) med Romi ter jih ustalile, s tem pa zagotovile tudi možnost večje kontrole nad njihovimi dejavnostmi. Zgodovinski viri uporabljajo izraze kot: »ciganski tropi«, »ciganska nadloga«, »ciganska tolpa«, »ciganska derhak«, »pereče cigansko vprašanje« itn.

Dokument iz Rudolfovega/Novega mesta iz leta 1900; Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota za Dolenjsko in Belo krajino Novo mesto, mapa Okrajno glavarstvo.

Podrobnejši opis njihovega posebnega načina življenja podaja npr. odlok ministrstva za notranje zadeve iz leta 1916: »Kot cigani v smislu tega odloka se štejejo nomadske osebe s potujočim načinom življenja, katerih običaj je, da živijo brez rednega prebivališča ter sami ali z družino ali v skupini potujejo in si zagotavljajo sredstva za preživljanje z izvajanjem potujočih obrti in s trgovanjem ali z beračenjem in na drug nepravilen način.«

Pri tem je bila za oblasti najbolj moteča lastnost potovanje iz kraja v kraj: »Ciganom je treba na vse mogoče načine zagreniti gibanje izven domačije, treba jih je na vsak korak vznemirjati. Taborjenja na prostem jim ne dopuščati,« je zapisano v navodilu Kraljevske banske uprave iz leta 1931. Banska uprava je podrobneje obrazložila nadaljnje ukrepe za »zagrenitev«: »Pristop na sejmišča naj se jim zabrani. Ciganski konji naj

se iz veterinarsko policijskih ozirav ne dopuščajo na sejmišča. Ne dopušča se jim imeti psov, ker so jim nepotrebni, a jih tudi naučijo, da z lajanjem opozarjajo na prihod žandarmov, ali jih dresirajo na lov na divjačino.«

Občine so bile dolžne pripravljati sezname vseh Romov, ki so imeli domovinsko pravico prebivati na območju teh občin, Rome, ki niso imeli domovinske pravice v občini, pa so oblasti izgnale. V ta namen so obstajali posebni »odgonski« protokoli. V enega od teh obrazcev so v Rudolfovem (Novo mesto) v letu 1902 dvojezično (slovensko in nemško) v posebne stolpce vpisovali »ime in priimek odgnancev, imena staršev, kraj rojstva, domovinsko občino in politični okraj, zakaj se je na odgon djal, od katere občinske postaje se je sem pritiral ter v katero se je odgnanec odtod dalje tiral«, tj. občino, kamor je bila oseba odgnana.

5. Obrazec odgonskega protokola

1902. Odgonski protokol.

Odgnanec - Der Exilirtige				Odgonski protokol občin			
Ime in priimek Vor- und Zunamen	Ime in priimek des Eltern	Kraj rojstva	Občina	Ime in priimek des Exilirtigen	Kraj rojstva	Občina	Ime in priimek des Exilirtigen
1.
2.
3.
4.
5.

Machno japonsko Rudolfove
dne 14. Decembra 1902

Odgonski protokol iz Rudolfovega/Novega mesta iz leta 1902; Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota za Dolenjsko in Belo krajino Novo mesto, mapa Okrajno glavarstvo.

Občine so v veliki večini ugovarjale prisotnosti Romov in zaničale kakršno koli obveznost do te »nadloge«, saj so se med drugim želele izogniti dolžnostim za preživljanje revnih in ubogih, ki so imeli v občini domovinsko pravico. V letu 1930 je pomočnik bana dr. Pirkmajer v imenu Banske uprave Dravske banovine ponovno naročil vsem »sreskim načelstvom, sreski izpostavi v Škofji Loki, upravi policije ter predstojništvom mestnih policij v Mariboru in Celju«, naj sporočijo, »koliko je ciganov v vašem območju in v kateri občini imajo odrejeno stalno bivališče«.

Občine so ukrepale v boju proti prihodu ali naselitvi »tujih ciganov«, zato so sprejemale ukrepe za omejitve možnosti opravljanja potujočih obrti (brušenje nožev itn.) in prekupčevanja na sejmiščih za Rome iz drugih krajev. Klataštvo oziroma potepuštvo brez dovoljenja je bilo že samo po sebi kaznivo dejanje. »Potepuštvo in brezdelje sta največja opasnost za javno varnost in red. Od potepuštva do zločina često ni niti en korak in potepuhi dajejo največ zločincev,« so menili v Uredbi velikega župana ljubljanske oblasti iz leta 1938. Zagrožena kazen sta bila odgon na prisilno delo in »postopanje po 158. členu kazenskega zakonika in čl. 12 zakona o zaščiti javnega reda in varnosti v državi, ako ni bilo povoda za zasledovanje po kakem drugem zakonu«.

Romsko naselje v Gomilici leta 1972; dokumentacija Večera, foto Danilo Škofič, 8. 11. 1972.

Romsko naselje pri Črenšovcih leta 1972; dokumentacija Večera, foto Danilo Škofič, 8. 11. 1972.

Romsko naselje v Dolgi vasi leta 1980; dokumentacija Večera, foto Jani Hanč, 30. 1. 1980.

Romsko naselje v Zenkovcih v sedemdesetih letih 20. stoletja; dokumentacija Večera, fotograf neznan, fotografija je bila objavljena v Večeru 22. 3. 1977.

Romski muzikantje gredo na delo, Murska Sobota, 1972; dokumentacija Večera, foto Dragiša Modrinjak, 20. 1. 1972.

Romi pri Novem mestu leta 1973; dokumentacija Večera, foto Danilo Škofič, 16. 2. 1973.

Romski otroci na novomeškem smetišču leta 1973; dokumentacija Večera, foto Danilo Škofič, 16. 2. 1973.

Rominji v Žabjaku, Novo mesto, leta 1979; dokumentacija Večera, foto Danilo Škofič, 18. 9. 1979.

Podatki o stalni naselitvi

Zapis Kraljevske banske uprave iz leta 1931 navaja naslednja območja poselitve: »Cigani, kolikor jih je v Dravski banovini, so po večini stalno naseljeni. Od teh jih je največ v srezu Murska Sobota (572), v srezu Dolnja Lendava 23 družin, v srezu Novo mesto 179, v srezu Kočevje okoli 40. Večje število jih je še v črnomeljskem in metliškem srezu, nekaj jih je pa tudi še po nekaterih drugih srezih. Skupno število se po dobljenih – deloma še netočnih podatkih ceni na 1100. Dasi so ti cigani tukaj naseljeni, se oddaljujejo iz svojih selišč.«

Tek. št.	Tek. št.	Ime in priimek	Starost	Rojstni kraj	Je poglavar ali razmerje do poglavarja	Ime starišev	Opomba in pristojnost
	1	Brajdič Pavel	1872	Brusnice	poglavar	nezak. sin pokoj. Jožefa in Marije	
XLI	2	Brajdič Nežal	1878	Šmihel	konkubina	zak. hči Franca in Ance	
	3	Brajdič Alojzij	1911	Prečna	samski	nezak. sin Pavla in Neže	Šmihel-Stopiče
	4	Brajdič Janko	16.3.1920	"	samski	"	
	5	Brajdič Nežka	24.12.1906	"	samska	"	
	1	Brajdič Ančka	1910	VWV	poglavar	zak. hči pokoj. Jožefa in Marije	
	2	Brajdič Jože	25.1.1908	Šmihel	samski	"	
	3	Brajdič Alojzij	24.10.1911	Prečna	"	"	Šmihel-Stopiče
XLI	4	Brajdič Tomaž	11.4.1914	Toplice	"	"	
	5	Brajdič Matija	9.2.1916	Šmihel	"	"	
	6	Brajdič Franc	20.8.1918	Prečna	"	"	
	7	Brajdič Ciril	10.1.1921	Žužemberk	"	"	
	1	Brajdič Martin	1899	Šmihel	poglavar	nezak. sin Janeza Cerovškega in Marije Brajdič	
	2	Brajdič Franciška	1898	Toplice	konkubina	zak. hči pokoj. Martina in Marije Kaldalene Brajdič	
	3	Brajdič Justina	19.7.1921	Šmihel	samska	nezak. hči Martina in Franciške Brajdič	
XLI	4	Brajdič Martin	16.5.1924	"	samski	"	
	5	Brajdič Boris	28.2.1928	"	"	"	
	6	Brajdič Marija	9.1.1930	"	"	"	
	7	Brajdič Jože	13.1.1933	"	"	"	
	8	Brajdič Dragica	27.1.1936	Birčnavas	"	"	

Popis Romov na Dolenjskem ob koncu tridesetih let 20. stoletja; Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota za Dolenjsko in Belo krajino, mapa Okrajno glavarstvo.

Iz zgodovinskih virov, ki jih hrani Zgodovinski arhiv v Novem mestu, je mogoče obnoviti potek dogodkov v primeru, ko so se tedanje oblasti lotile načrta, popisati vse dolenjske Rome. »Cigansko vprašanje je postalo zelo pereče vprašanje za tukajšnji občinski urad, kakor tudi za celo občino,« so v dopisu z naslovom Ureditev ciganskega vprašanja ugotavljali v Novem mestu v letu 1931. Odločili so se za naselitev »ciganov« v občini Šmihel – Stopiče, kjer so smeli bivati »cigani« s priimkom Brajdič. Mestna straža občine Novo mesto je leta 1930 izdala nalog, da »aretira vsakega brezposelnega cigana, ki bi se pojavil v Novem mestu«. Tako so ukrepale oblasti pred skoraj sto leti. Sindrom ogroženosti pred »brezdelnimi« Romi pa se je ohranil do današnjih dni.

Položaj Romov danes

Romi v Sloveniji so v večjem številu tradicionalno naseljeni zlasti na območju Prekmurja, Dolenjske, Bele krajine in Posavja [SURS, Popis 2002]. Večji del Romov v Sloveniji živi v izoliranih naseljih na obrobju vaških ali mestnih naselij. Največji del tradicionalno naseljenih Romov živi v Prekmurju v občini Murska Sobota (naselje Pušča) in v okolici Novega mesta na Dolenjskem. Naselje Pušča pri Murski Soboti je najstarejše romsko naselje stalno naseljenih Romov v Sloveniji. Pred kratkim so praznovali 100 let od pridobitve prve hišne številke v naselju in 50 let od odprtja prvega vrta v naselju.

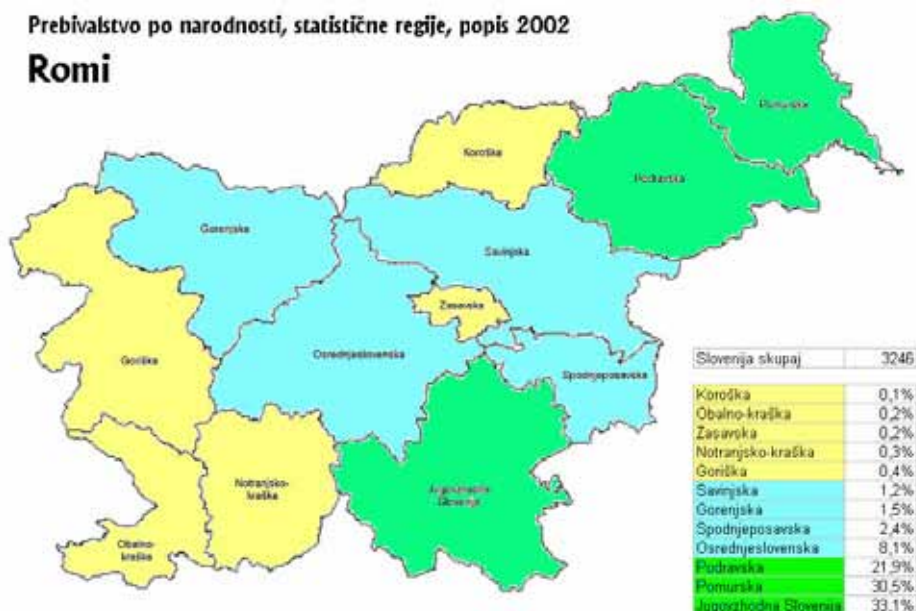

Romski vrtec v Pušči leta 1968; dokumentacija Večera, foto Dragiša Modrinjak, 26. 9. 1968.

Romi, ki so se priselili iz drugih krajev nekdanje Jugoslavije, so v glavnem naseljeni v večjih industrijskih središčih: v Mariboru, Velenju in Ljubljani. Po podatkih popisa prebivalstva iz leta 2002 je Romov v Sloveniji 3246; kraji z najvišjim številom opredeljenih Romov so: Maribor 613, Novo mesto 562, Murska Sobota 439, Ljubljana 218, Puconci 137, Kočevje 127, Šentjernej 98, Metlika 90, Lendava/Lendva 86, Tišina 86 in Črnomelj 85.

Prebivalstvo po narodnosti, statistične regije, popis 2002

Romi

Deleži romskega prebivalstva po statističnih regijah; Statistični urad RS, Popis 2002.

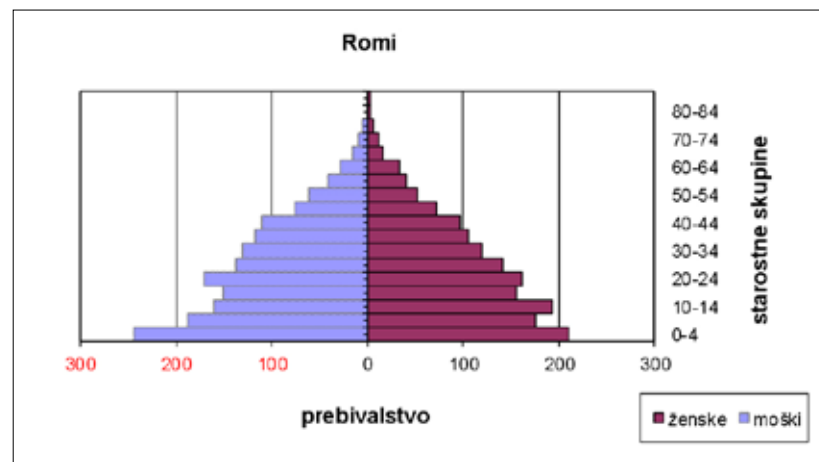
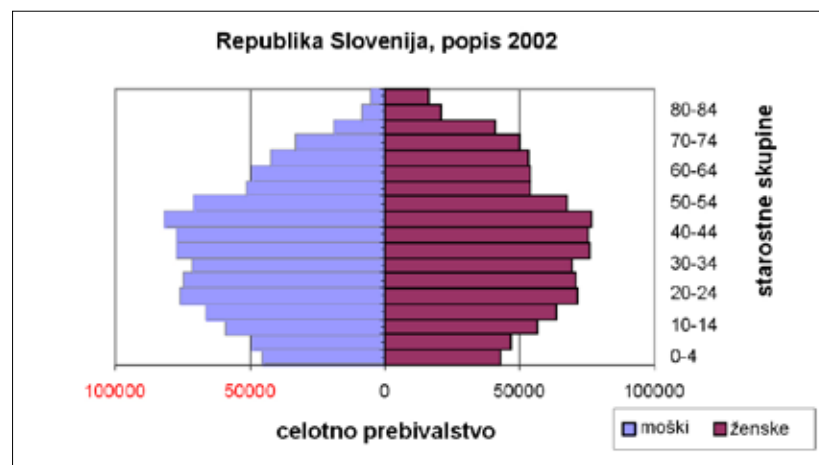
Demografske značilnosti položaja Romov v Sloveniji

Podatki popisov prebivalstva v Sloveniji po drugi svetovni vojni kažejo na postopno zmanjševanje deleža opredeljenih Slovencev v celotnem prebivalstvu Republike Slovenije. Podatki o starostni strukturi izkazujejo, da se celotna populacija v Sloveniji stara. Starostna struktura romske populacije pa odraža popolnoma drugačno podobo, saj so Romi v Sloveniji, tako kot v drugih evropskih državah, predvsem mlada in vitalna skupina. Podatki o številu Romov v popisih prebivalstva izkazujejo povečanje števila (opredeljenih) Romov v Sloveniji:

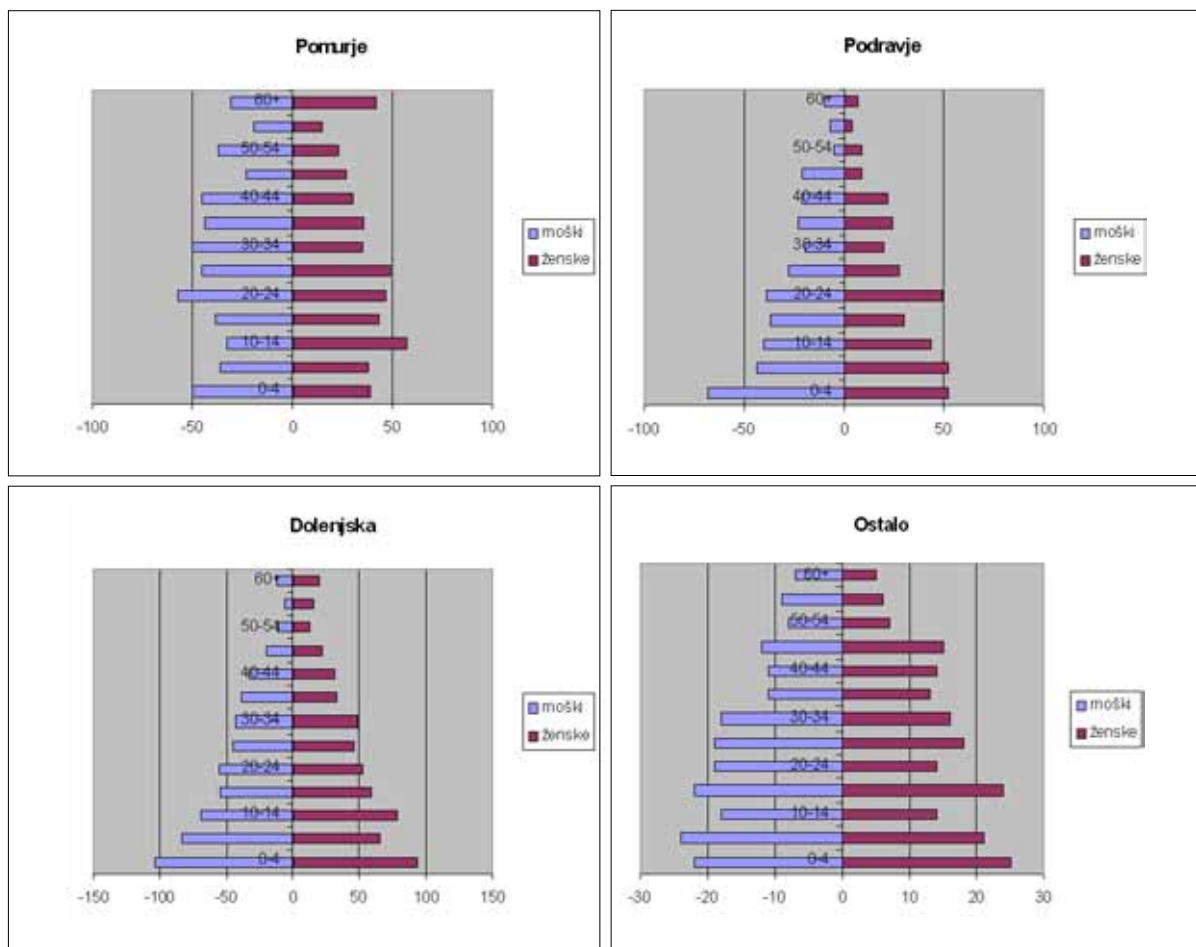
Leto:	1953	1961	1971	1981	1991	2002
Število Romov:	1663	158	951	1393	2259	3246

Po neuradnih ocenah živi v Sloveniji okoli 7000 do 10.000 Romov. V primerjavi z demografskimi značilnostmi za celotno prebivalstvo v Sloveniji demografski podatki izkazujejo, da so Romi v Sloveniji izrazito mlada populacija z nizko izobrazbeno strukturo in nizko stopnjo redne zaposlitve. Podatki iz popisa iz leta 2002 potrjujejo, da med skupinami Romov, ki živijo v Prekmurju, na Dolenjskem in v Podravju, obstajajo nekatere razlike, ki jih izkazujejo tabele o starostni in izobrazbeni strukturi, zaposlenosti, podatkih o prvih prebivališčih in zadnji selitvi ter o številu otrok. Zato smo podatke o demografskih značilnostih romske populacije predstavili najprej za celo območje Slovenije in nato po posameznih regijah [SURS, Popis 2002].

Romi po starostnih skupinah in spolu ter regijah, Slovenija, popis 2002

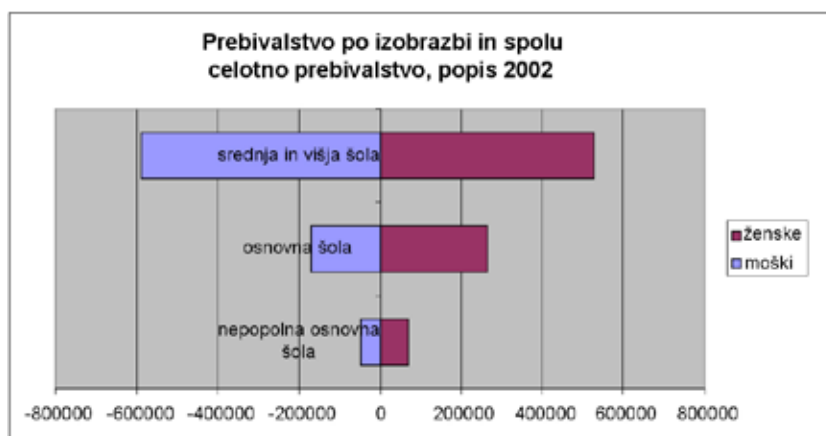

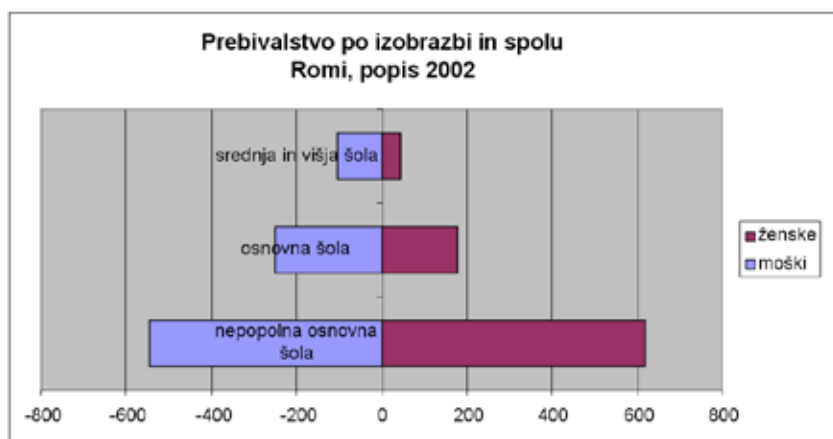
Primerjava starostne strukture Romov s starostno strukturo celotnega prebivalstva kaže na bistven razkorak po posameznih starostnih skupinah.

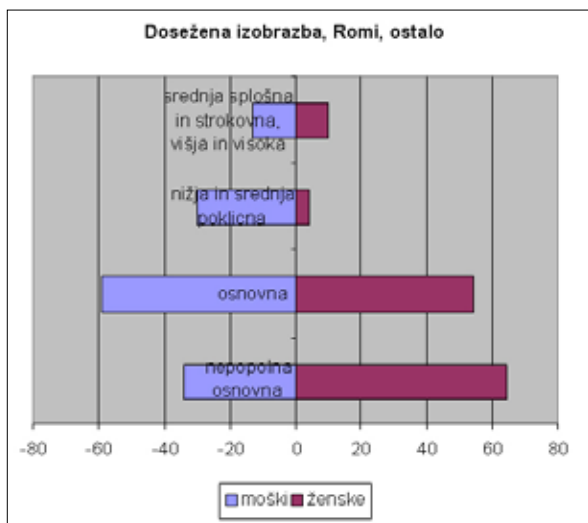
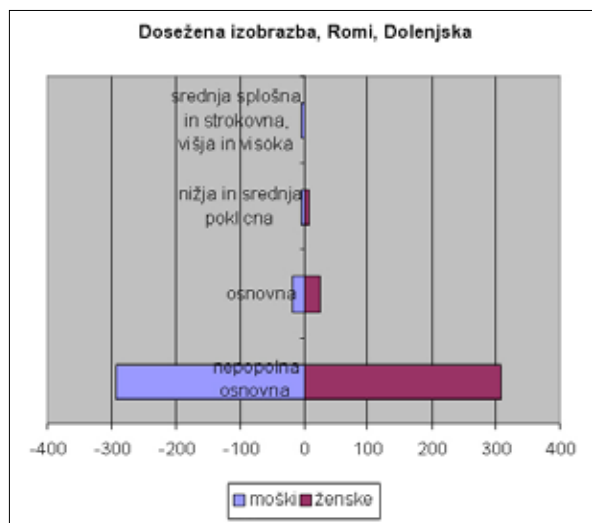
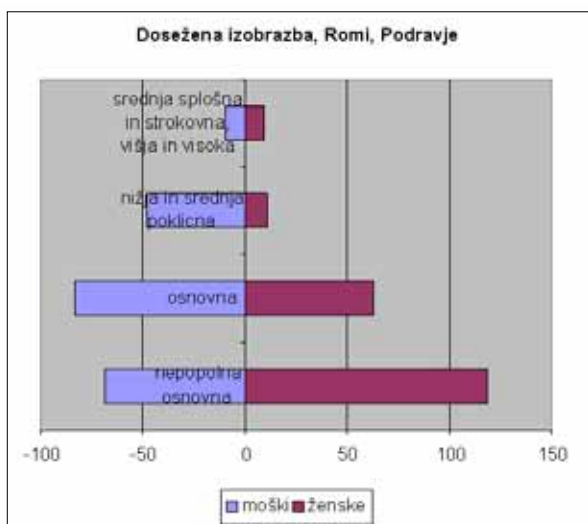
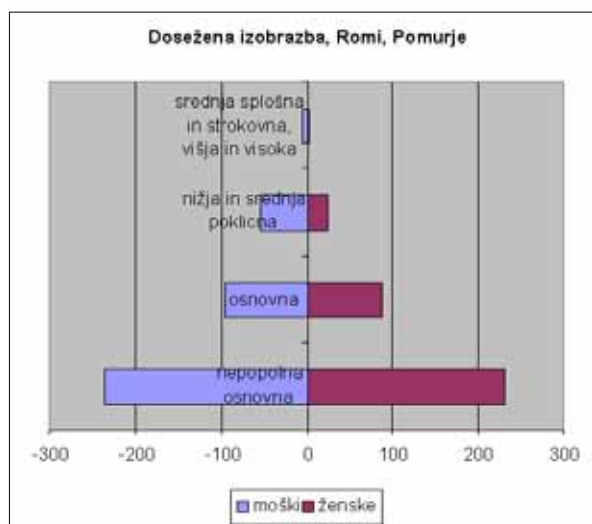
V primerjavi starostne strukture romske populacije po regijah izstopa Dolenjska z najvišjim deležem otrok do 15. leta starosti v populaciji romske skupnosti.

Romi, stari 15 let ali več, po izobrazbi in spolu, Slovenija, popis 2002

Podatki o izobrazbeni strukturi pripadnikov romske skupnosti izkazujejo nizko izobrazbeno strukturo, saj več kot 65 % pripadnikov romske skupnosti (moški 60 %, ženske 70 %) nima končane osnovne šole. To potrjujejo tudi izsledki raziskave v okviru projekta Poklicno informiranje in svetovanje za Rome/PISR, ki je potekala v jugovzhodni Sloveniji v letu 2006.

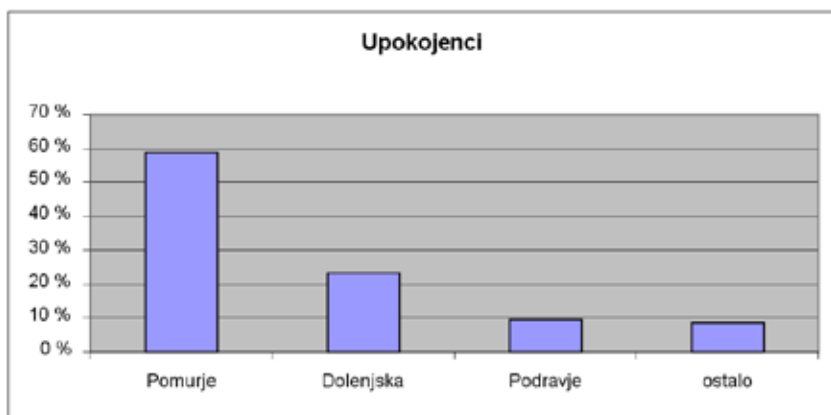

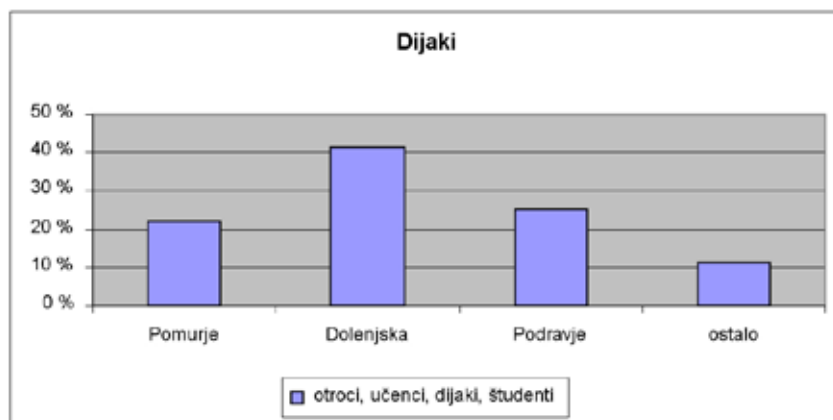
Razrez podatkov o doseženi stopnji izobrazbe pripadnikov romske skupnosti in po spolu izkazuje manjšo zastopanost romskih žensk v vseh kategorijah dosežene izobrazbe, ki presega osnovno šolo.

Število brezposelnih Romov v aktivnem prebivalstvu vidno odstopa od povprečja v Sloveniji in stopnjuje njihovo odvisnost od socialnih pomoči.

Romi, število upokojencev in dijakov

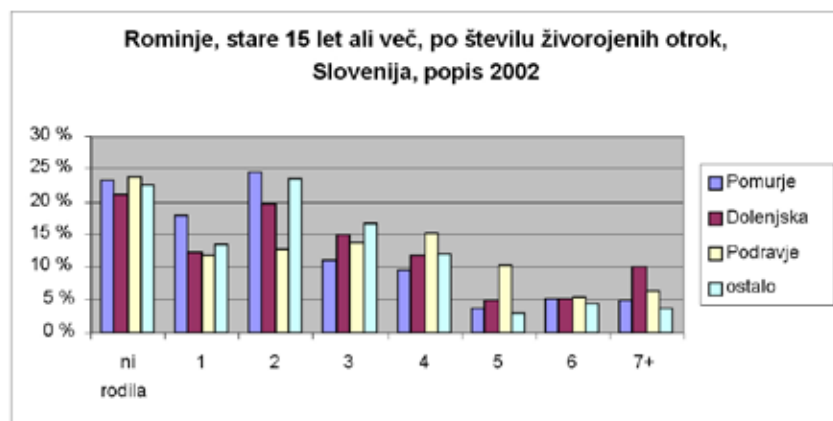

Podatki o številu upokoјencev po regijah/območjih naselitve izkazujejo, da je največ upokoјencev med Romi v Prekmurju, kar potrjuje domnevo, da je bilo tudi v polpretekli zgodovini največ redno zaposlenih Romov v Prekmurju.

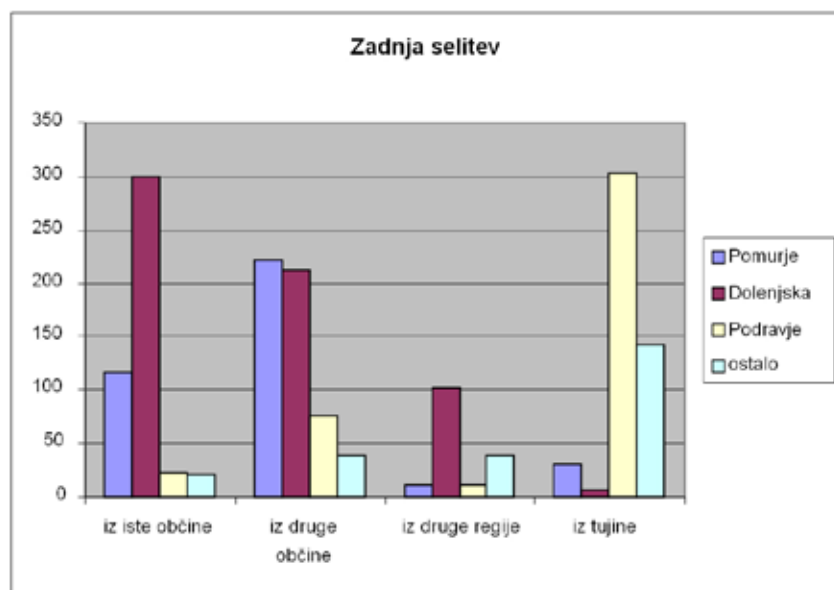
Največje število otrok, učencev, dijakov in študentov je na Dolenjskem.

Rominje, stare 15 let ali več, po številu živorojenih otrok, Slovenija, popis 2002

Podatki o številu rojenih otrok izkazujejo, da je povprečno število živorojenih otrok 2,59 otroka na žensko. Na Dolenjskem je večje število Rominj, ki so rodile 7 otrok ali več.

Območje	Skupaj	Prvo prebivališče			Zadnja selitev				
		naselje prebivališča	drugje v Sloveniji	tujina	se ni selil	iz iste občine	iz druge občine	iz druge regije	iz tujine
SKUPAJ	3246	1759	957	530	1591	459	549	165	482
Pomurje	989	677	290	22	609	116	222	12	30
Dolenjska	1153	608	538	7	532	300	212	102	7
Podravje	712	316	61	335	299	22	76	12	303
Ostalo	392	158	68	166	151	21	39	39	142

Podatki o prvem prebivališču in zadnji selitvi potrjujejo domnevo, da je med pripadniki romske skupnosti v Prekmurju največji delež tistih pripadnikov romske skupnosti, ki prebivajo v naselju prvega prebivališča in se sploh niso selili (68 %). Med pripadniki romske skupnosti na Dolenjskem je opazno velik delež tistih, ki so se priselili iz iste občine ali pa iz druge občine. V Podravju je največji delež pripadnikov romske skupnosti, ki so se priselili iz tujine, največ iz območja nekdanje skupne države.

Status in pravni položaj

Ustava Republike Slovenije določa, da položaj in posebne pravice romske skupnosti, ki živi v Sloveniji, ureja zakon [Ustava RS, člen 65]. Pravni položaj romske skupnosti urejajo določbe posameznih zakonov, ki se nanašajo na področje izobraževanja, kulture, medijev, politične participacije itn. V letu 2007 je bil sprejet Zakon o romski skupnosti [Uradni list RS, št. 33/2007], ki opredeljuje naloge državnih organov in organov samoupravnih lokalnih skupnosti pri uresničevanju in financiranju posebnih pravic romske skupnosti ter ureja organiziranost romske skupnosti na državni in lokalni ravni. V drugem členu ta zakon navaja, da imajo pripadniki in pripadnice romske skupnosti zaradi posebnega položaja romske skupnosti v Republiki Sloveniji za uspešno vključevanje v slovensko družbo poleg pravic in obveznosti, ki pripadajo vsem državljanom in državljanke Republike Slovenije, zagotovljene še posebne pravice, določene z zakonom. Na podlagi tega zakona je bil ustanovljen Svet romske skupnosti kot predstavniško telo Romov v Sloveniji.

Spremembe in dopolnitve k Zakonu o lokalni samoupravi iz leta 2002 urejajo politično participacijo romske skupnosti na lokalni ravni in zagotavljajo pravico pripadnikov romske skupnosti do vsaj enega predstavnika v občinskem svetu v občinah, kjer Romi tradicionalno živijo. Omenjeni zakon v členu 101a

določa, da so občine Beltinci, Cankova, Črenšovci, Črnomelj, Dobrovnik, Grosuplje, Kočevje, Krško, Kuzma, Lendava, Metlika, Murska Sobota, Novo mesto, Puconci, Rogašovci, Semič, Šentjernej, Tišina, Trebnje in Turnišče dolžne zagotoviti pravico v občini naseljene romske skupnosti do enega predstavnika v občinskem svetu do rednih lokalnih volitev v letu 2002 [Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o lokalni samoupravi, Uradni list RS, št. 51/2002].

Vlada Republike Slovenije je sprejela dolgoročni dokument *Nacionalni program za Rome 2010–2015*, ki zajema dejavnosti različnih ministrstev in državnih organov na področju urejanja bivanjskih razmer, izobraževanja, zaposlovanja, politične participacije, kulture in odprave predsodkov in nestrpnosti. Iz sredstev Evropskega socialnega sklada se v okviru *Operativnega programa razvoja človeških virov* izvajajo projekti z namenom doseči večjo socialno vključenost, spodbujanje enakih možnosti in zmanjšanje materialne ogroženosti ranljivih skupin, kamor spadajo tudi Romi. To je še posebno pomembno na področju uspešnega vključevanja romskih otrok v izobraževanje. Poleg tega so za izboljšanje položaja Romov pomembni drugi vladni programi socialnega vključevanja in celoten sklop protidiskriminacijske zakonodaje.

Romski otroci na delavnici ob svetovnem dnevu jezikov v Dnevnem centru Brezje – programu, ki ga izvaja Društvo za razvijanje prostovoljnega dela Novo mesto; arhiv Društva za razvijanje prostovoljnega dela Novo mesto, 3. 9. 2013.

Romski otroci na ustvarjalni delavnici v Dnevnem centru Brezje; arhiv Društva za razvijanje prostovoljnega dela Novo mesto, 26. 2. 2013.

Kljub sprejetim normativnim zagotovilom Romi v Sloveniji še vedno živijo v neugodnih bivanjskih in socialnih razmerah, so marginalizirani in izpostavljeni predsodkom, kar je glavna ovira za njihovo uspešno vključevanje v družbo.

Dr. Vera Klopčič

Viri in literatura:

Klopčič, Vera, *Položaj Romov v Sloveniji: Romi in Gadžje*, Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, 2007.

Nacionalni Program za Rome 2010–2015, Ljubljana 2010.

Razprave in gradivo št. 25: Romi na Slovenskem, Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, 1991.

Statistične informacije 39, Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije, 2002.

Tancer, Mladen, *Dr. Vanek Šjitar – slovenski romolog*, Ljubljana 2011.

Ustava Republike Slovenije, *Uradni list RS*, št. 33/1991, člen 65.

Žagar, Nada (ur.), Klopčič, Vera (ur.), *Poklicno informiranje in svetovanje za Rome – PISR*, Črnomelj 2006.

Mestni arhiv Ljubljana

Pokrajinski arhiv Maribor

Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota za Dolenjsko in Belo krajino v Novem mestu

<http://www.uvn.gov.si>

<http://www.dz-rs.si>

Evropski muzej romske kulture in zgodovine je bil odprt 23. avgusta 2012 v Murski Soboti; arhiv Zveze Romov Slovenije, 24. 8. 2012.

Praznovanje svetovnega dneva Romov, ki ga je aprila 2009 organiziralo Društvo za razvijanje prostovoljnega dela Novo mesto; arhiv Društva za razvijanje prostovoljnega dela Novo mesto, foto Boštjan Pucelj, 5. 4. 2009.

ROMA IN SLOVENIA

Historical overview

In the past, the fate of Roma people in Slovenia was similar to that of the Roma in other countries: disclaimed, forced settlement and migration, census, enumeration, and recorded on special lists. The Roma were relocated to certain selected locations or they were forbidden to settle down. The authorities were constantly brainwashing the public and ordering local authorities to take all measures necessary to combat this group of “idlers”. They created an anti-Roma atmosphere calling Roma a threat to the rest of the population. Regional and local authorities carried out lesser measures and chicanery in order to systematically destroy the performances of traditional occupations, thus leaving Roma at the edges of society without their own opportunities for survival.

Expert sources indicate that the Roma started to settle down permanently in Slovenia during the 17th and 18th centuries. Taking into account their arrival points and the locations of their subsequent traditional settlements, there are three main groups of Romani people in Slovenia: Roma in Prekmurje who came from Hungary, Roma in Dolenjska (Lower Carniola), Bela krajina (White Carniola), and Posavje (the Sava region) who came from Croatia, and Sinti in Gorenjska (Upper Carniola). The birth registrations of Roma children show the following: in Bogojina the births of Roma children were registered in 1681 and 1690, followed by registrations in Lendava, Murska Sobota, and Tišina (Prekmurje). In 1738 the first birth was registered in Metlika (White Carniola) and in 1876 in Radovljica (Upper Carniola). These entries are reliable data, as all new settlers had to be registered at that time. Together with a surname (Gypsy, Zigeuner, etc.) the place of birth (in the woods, in the bushes) and some other significant data were added. In the past, the Roma in Lower Carniola earned their money by gravel crushing in quarries; in Prekmurje they were knife grinders, blacksmiths, and they often helped farmers. The Sinti in Upper Carniola were known as musicians and managers of carousel amusements.

Numerous documents and official records from the Austro-Hungarian Monarchy, the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes or the Kingdom of Yugoslavia testify that the Roma traditionally settled down in Slovenia. Historical sources indicate a number of authorities' attempts to prevent vagabondism, vagrancy, and theft amongst the Roma (in the official notices the terms “whoremongers” or “tramps” were used) by settling them in one place, thereby providing the possibility of greater control over their activities.

For the authorities the most disturbing feature of the Roma was their travelling from place to place: “All measures should be taken to prevent Gypsies moving outside their home areas; they should be disrupted at every single step. Do not allow them to camp in the open air”, were the instructions of the Royal Administration Unit from 1931. Further steps on how to “upset” the Gypsies were explained in more detail: “Disallow them approaches to fairgrounds. Due to the regulated ordinances by veterinary doctors and the police Gypsy horses should be banned from fairgrounds. They should not be allowed to have dogs as they are unnecessary for them; they only train them to bark and alert them when the police are coming or train them to hunt wild game.”

Communities were obliged to prepare lists of all those Roma who had the right of domicile within the areas of these communities. Those Roma who did not possess this right were expelled from the country. When expelling these people there were special “expulsion” protocols.

The vast majority of communities objected to the presence of Roma and denied any liability for this “nuisance”. Amongst other things, they wanted to avoid the duty of maintaining the poor and sick Roma who had the legal domicile in their communities. In the struggle against the arrival or settlement of “foreign Gypsies” these measures were taken in order to limit the possibility of itinerant trade (knife sharpening, etc.) and prevent them when at fairs from being traffickers for Roma from other places.

Vagabondism or vagrancy without permission was classed as a criminal offence. “Vagrancy and idleness are the greatest danger for public safety and order. Very often there is not even a single step from vagrancy to crime and most criminals come from vagabonds,” was believed in the Regulation of the great mayor of the Ljubljana authority in 1938. The Roma were threatened with punishment of forced labour and “if there was no reason to pursue them under any other law, they were accused of loafing in compliance with Art 158 of the Penal Code and Art 12 of the Public order and security protection law of the country.”

Information about the permanent settlement

The records of the Royal Administration Unit from 1931 identify the following settlements: “Gypsies in the Drava Province are mostly residents. The majority of them live within the district of Murska Sobota (572), in the district of Dolnja Lendava there are 23 families, 179 in the district of Novo mesto, and about 40 in the district of Kočevje. There are greater numbers in the districts of Črnomelj and Metlika, and a few of them can also be found in other districts. According to the obtained - partly inaccurate data, the total number amounted to 1,100. Though the Gypsies are settled here, they are moving away from their dwelling places.”

In a letter entitled ‘Arrangement for the Gypsy question observed in Novo mesto’, written in Novo mesto in 1931, the following was stated: “The Gypsy question has become a burning question for the local community office, as well as for the whole municipality.” In the community of Šmihel - Stopiče they have decided to permanently settle the “Gypsies” of the Brajdič family. In 1930, the City Guard of Novo mesto issued an order to “arrest every unemployed Gypsy that appears in Novo mesto”. This was a governmental action nearly a hundred years ago. The syndrome of a severe threat from the “idle” Roma is still prevalent today.

Situation of the Roma in Slovenia today

Most Roma in Slovenia traditionally settled down in Prekmurje, Lower Carniola, White Carniola, and in the Posavje region. Most of them live in isolated settlements near villages or urban settlements. The greater part of the traditionally inhabited Roma lives in Prekmurje in the municipality of Murska Sobota (settlement Pušča) and near Novo Mesto in Lower Carniola. The settlement Pušča in Murska Sobota is the oldest permanent Roma settlement in Slovenia. Recently they celebrated the 100th anniversary of obtaining the first house number within the settlement and the 50th anniversary of the opening of the first kindergarten in the settlement.

Those Roma who migrated from other parts of the former Yugoslavia mainly inhabit the major industrial centres: in Maribor, Velenje, and Ljubljana. According to the 2002 census, there are 3,246 Roma in Slovenia. Places with the highest number of Roma people are: Maribor 613, Novo mesto 562, Murska Sobota 439, Ljubljana 218, Puconci 137, Kočevje 127, Šentjernej 98, Metlika 90, Lendava 86, Tišina 86, and Črnomelj 85.

Demographic characteristics of the Roma situation in Slovenia

Data from censuses in Slovenia since World War II indicate a gradual decrease in the proportion of inhabitants who declared themselves Slovenians compared with the total population of the Republic of Slovenia. The age structure shows that the total population in Slovenia is old. The age structure of the Roma population reflects a completely different picture. First of all, the Roma in Slovenia are, as in other European countries, a young and vital group of the population.

According to unofficial estimates, there are 7,000 to 10,000 Roma living in Slovenia. In comparison with the demographic characteristics of the entire population in Slovenia, the demographic data show that the Roma in Slovenia are a markedly young population with a low educational structure and low levels of regular employment. The 2002 census confirms that there are some differences amongst the groups of Roma living in Prekmurje, Lower Carniola, and the Drava region with regard to age, level of education, employment rate, data on the first and the latest residences and the number of children:

- Roma by age groups, gender, and region

A comparison of the age structure of the Roma with the age structure of the total population shows a significant gap between the different age groups. Compared to the age structure of the Roma population by regions, Lower Carniola stands out with the highest child rate under the age of 15 within the population of the Roma community.

- Roma aged 15 years and over by education and gender

Data on educational structure of the Roma community showed low educational achievement, since more than 65% of the Roma community (men 60%, women 70%) had never completed elementary school. Tailoring educational attainment data of members of the Roma community with regard to the gender showed a smaller representation of Roma women in all categories of educational attainment beyond primary school.

- Roma economic activity

The number of unemployed Roma amongst the working population visibly deviated from the average in Slovenia and enhanced their dependence on social support.

- Roma, the number of pensioners and students

Data on the number of pensioners by regions regarding residence showed that the majority of pensioners amongst the Roma was in Prekmurje, which confirmed the assumption that over recent history Prekmurje had had the more permanently employed Roma. The maximum numbers of children, pupils and students were in Lower Carniola.

- Roma women aged 15 years or more with the number of live births

Data on the number of live births showed that there was an average number of 2.59 children per woman. In Lower Carniola there were a large number of Roma women who gave birth to seven children or more.

- Roma according to the first residence and the last migration

Information on the first residence and the last migration confirmed the assumption that amongst the Roma community in Prekmurje there was the largest proportion of the Roma community members living in the place of the first residence who have never migrated at all (68%). Amongst the members of the Roma community in Lower Carniola there was clearly a greater proportion of those who moved in from the same or another municipality. The Drava region had the largest share of the Roma who immigrated to Slovenia from abroad, mostly from parts of the former Yugoslavia.

Status and legal situation

The Constitution of the Republic of Slovenia stipulates that the status and special rights of the Roma community living in Slovenia are regulated by law. The legal situation of the Roma community is governed by specific laws relating to the fields of education, culture, media, political participation, etc. In 2007, the Act on the Roma community was passed [Official Gazette of RS, No. 33/2007], which defines the tasks of state bodies and local communities in the implementation and financing of the special rights of the Roma community and regulates the organisation of the Roma community at the national and local levels. The Roma Community Council as a representative body of the Roma in Slovenia was based

on this Law. Amendments and supplements to the Law on Local Self-Government of 2002 govern the political participation of the Roma community at the local level and guarantee the right of the Roma community members to vote at least one representative to the municipal council in municipalities where Roma traditionally live.

The Government of the Republic of Slovenia adopted a long-term document *National Programme for Roma 2010-2015*, which covers the activities of various ministries and government bodies in the areas of housing, education, employment, political participation, culture, and the elimination of prejudice and intolerance. In order to achieve greater social inclusion, promote equal opportunities, and reduce material risks of vulnerable groups, which also include Roma, projects are implemented within the *Operational Programme for Human Resources Development*, financed by the European Social Fund. This is particularly important for the successful integration of Roma children throughout the education area. In order to improve the situation of Roma, there are also some other important government programmes of social inclusion and a full set of anti-discrimination legislation.

In spite of the formal guarantees, Roma in Slovenia still live in bad housing and social conditions. They are marginalised and exposed to prejudice, which is the major obstacle to their successful integration into society.

Dr. Vera Klopčič

GENOCID NAD ROMI – POZABLJENI HOLOKAVST

»... Glej, solže zatiranih in nimajo tolažnika, nasilje pribaja iz roke njihovih zatiralcev in nimajo tolažnika. Tedaj sem blagroval mrtve, ki so že davno umrli, bolj kakor žive, ki še živijo: bolj kakor oboje pa blagrujem tistega, ki ga še ni, ki ni videl hudega dogajanja, ki se godi pod soncem.«

Pridigar 4,1–3

V obdobju med 1933 in 1945 so nacisti ubili šest milijonov Judov in milijone drugih, Rome (in Sinte), Slovane, politične nasprotnike, homoseksualce, vojne ujetnike, telesno slabotne in duševno prizadete. Nacistična politika rasnega sovraštva se je okrutno širila s propagando sovraštva in z množičnimi poboji, ki so dosegli vrhunec v iztrebljanju evropskih Judov in njihove kulture.

Brutalnost, krutost brez milosti in hladen, industrijski značaj množičnih pobojev v času holokavsta so neverjetni. Medtem še vedno obstajajo korenine, iz katerih se je holokavst razvil. Zlohotno vsakdanji so še zmeraj rasno sovraštvo, gospodarske krize, človeške psihološke in moralne pomanjkljivosti, strinjanje posameznika s preganjanjem bližnjih ali sodelovanje v njem. Pogumni moramo biti, da se spominjamo holokavsta, ga preučujemo in poučujemo o njem. Ne glede na to, kako neprijetni so ti spomini. Kajti samo poučeni in moralno odgovorni posamezniki lahko preprečijo, da bi se holokavst ponovil. Preganjanje ljudi je zmeraj in povsod nesprejemljivo, delovanje proti temu pa je začetek upanja [z razstave Holokavst 1933–1945: Pogum, da se spominjamo; Sinagoga Maribor, 2004–2005]. Holokavst Judov je dobro poznan in tudi zgodovinsko znanstveno obdelan, drugačna pa je zgodba o genocidu nad Romi. Oseminšestdeset let po koncu druge svetovne vojne še vedno govorimo o pozabljenem holokavstu, še vedno slabo poznamo število ubitih in umrlih, še vedno nimamo popisanih seznamov romskih žrtev ali pa so napisani sezname nepopolni in netočni. Zdaj tudi s tega poglavja slabo poznane in obdelane zgodovine odstiramo tančico skrivnosti in nejasnosti. Počasi spoznavamo tragične zgodbe o »končni rešitvi romskega vprašanja«, glasno začnemo govoriti tudi o **Porrajmos**, kot so Romi sami poimenovali nacistični genocid nad njimi. Nimamo dovolj odgovorov na vprašanje, zakaj se je ta zgodba porazgubila ali, bolje rečeno, zakaj je ostala v zakulisju in na obrobju javnega spomina. Morda tudi zato, ker je ni hotel nihče slišati, ali pa zato, ker se je diskriminacija Romov, ki se je začela mnogo prej, preden so nacisti zakorakali po Evropi, nadaljevala tudi po letu 1945. Mnogi raziskovalci celo pripominjajo, da se je kljub grozodejstvu med vojno po njej nadaljevala, kot da se ni nič zgodilo. Ali pa drugi, ki poudarjajo, da je bil Porrajmos v bistvu le nadaljevanje in vrh tega, kar se je Romom začelo dogajati že v 15. stoletju. Nerazumljiva ostaja razlaga, da Romi niso upravičeni do odškodnin zaradi preganjanja, saj enostavno ne morejo veljati za »žrtve nacizma«, ker da so jih nacisti preganjali zaradi njihove kriminalnosti in asocialnosti. In torej ne zaradi rase. Več kot očitna izguba zgodovinskega spomina – in tudi zaradi tega tragedije romskega genocida zgodovina še vedno ne postavlja enakopravno ob bok bolj znanemu holokavstu Judov. Zato se genocida Romov vse bolj oprijema izraz »pozabljeni holokavst«. Kako dolgo še?

V jedru nacistične ideologije je bila pogubna vizija rasno čiste družbe: kruta oblika družbenega, genetskega in prebivalstvenega nadzora, s katero je uničila vsakega posameznika, ki ni zadovoljeval njenih ozkih definicij popolnosti. Medtem ko so bili Judje na prvem mestu, so bili v smrtonosno zanko nacistične ideologije ujeti tudi Romi, Slovani, homoseksualci, duševno in telesno prizadeti ter politični disidenti.

Nacisti so verjeli, da »nekoristna usta« (kronični bolniki ter duševno in telesno prizadeti) nimajo pravice do življenja. 1. septembra 1939 je Hitler podpisal odlok, s katerim se takim posameznikom »podari« pravica do smrti. S tako imenovanim evtanazijskim programom (milostno ubijanje) so nacisti pobili stotine tisočev ljudi s plinom ali s smrtonosno injekcijo.

Leta 1940 in 1941 so bila po vsej Nemčiji vzpostavljena posebna središča za likvidacijo duševnih in kroničnih bolnikov. Prav v teh središčih so skonstruirane prve neprodušne zaprte plinske celice. Te smrtonosne

celice, urejene tako, da so bile videti kot prhe, so služile kot prototip plinskih celic za množično uničevanje, ki so jih kasneje uporabljali v nacističnih taboriščih smrti.

Sektor BII: romski del taborišča v Auschwitz-Birkenau; arhiv Muzeja Auschwitz-Birkenau.

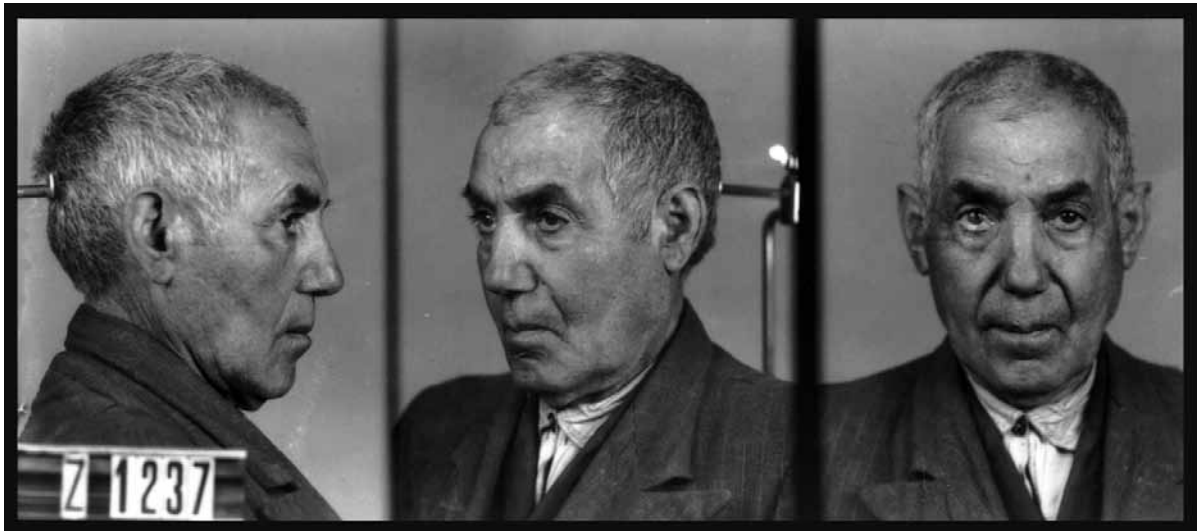
Po letu 1941 so masovni poboji Judov, Romov, Slovanov in vojnih ujetnikov postali za naciste pomembna naloga. Od leta 1942 do 1945 so nacisti izvedli množične poboje s hladno industrijsko učinkovitostjo. Še štiri milijone Judov so pregnali z njihovih domov in jih z vlaki odpeljali v koncentracijska taborišča. Mnogi so umrli na poti. Preostale so pokončali s plinom, streljanjem, tepežem, stradanjem ali so jih z delom izmučili do smrti. Le redki so preživeli. Velja omeniti, da so nacisti imeli pravno podlago za množično uničevanje Judov, Romov, Slovanov in drugih »manj vrednih ljudi« (ras) v tako imenovanih Nürnberških zakonih iz leta 1935. Rasna zakonodaja je zajemala državnopravni in dedno-biološki vidik rasne problematike. Ta zakonodaja je bila podlaga za največji genocid v zgodovini človeštva. Nürnberški rasni zakoni Judov (in posredno tudi Romov) ne obravnavajo več kot nemške državljanje, Judje se ne smejo poročati z arijci in ne smejo izobešati nemške zastave. Očitno postaja vse bolj pozabljeno, da so Rome nacisti med drugo svetovno vojno preganjali na podlagi rasne zakonodaje prav tako ali enako kot Jude. Žal je genocid nad Romi doslej priznalo le malo držav, in to kljub temu da so bili na primer v največjem taborišču smrti Auschwitz Romi tretja največja skupina žrtev tega taborišča.

Med letoma 1939 in 1945 so nacisti pobili skoraj 500.000 Romov, po novejših ocenah celo okoli 600.000. Po stereotipu nacistične propagande so bili Romi (tudi Sinti in drugi »Cigani«) – tako kot Judje – potepuhi, kriminalci in paraziti. Genocid nad Romi imenujemo tudi *PORRAJIMOS* in se je začel na veliko izvajati predvsem po 16. decembru 1942, ko je Heinrich Himmler ukazal deportacijo vseh »Ciganov« iz rodu Romov in Sintov, ki so prebivali na območju tretjega rajha. Njegov dekret (Auschwitz-Erlass) je naročal množične, skupinske deportacije in popolno uničenje etnične manjšine Romov in Sintov. Z nemško natančnostjo so začeli odlok takoj uresničevati in naloge tudi dosledno izpolnili. Največ Romov in Sintov je bilo ubitih v taborišču Auschwitz, med njimi tudi Romi balkanskega izvora. Sicer pa je nacistični ekspert za rasno politiko in varnost *Reinhard Heydrich* (7. 3. 1903–4. 6. 1942) že leta 1939 odločil, da je treba Rome relocirati na Poljsko. Nacistične Einsatzgruppen so potem v okupiranih vzhodnih delih Evrope na veliko uničevale in kruto pobijale Rome. Pri njihovih množičnih deportacijah in uničevanju so sodelovali tudi oblastni organi okupacijskih sil in domačih marionetnih režimov v Franciji, Romuniji, Ukrajini, Srbiji (množične usmrtitve Romov v beograjskem »Sajmištu«), Italiji, baltskih državah, na Poljskem, Madžarskem in Hrvaškem (ustaška

NDH se je sistematičnega reševanja romskega vprašanja lotila leta 1942 in do konca tega leta z njim bolj ali manj uspešno opravila. Genocidu je ubežalo le nezatno število Romov s Hrvaškega, največ so jih ubili v taborišču Jasenovac). Veliko Romov je končalo tudi v getih, na primer v Varšavi in Lodžu.

Identifikacijska kartica Stephanie Holomek, roj. 27. 10. 1910, Rominja iz češkega kraja Břestek; arhiv Muzeja Auschwitz-Birkenau.

Identifikacijska kartica Johanna Holomka, roj. 9. 11. 1873, Roma iz češkega kraja Napajedla; arhiv Muzeja Auschwitz-Birkenau.

Heinrich Himmler (7. 10. 1900–23. 5. 1945), eden glavnih organizatorjev in izvajalcev nacističnega genocida, šef nacističnih koncentracijskih taborišč in velik borec proti »romski kugi«, si je kot po tekočem traku izmišljal protiromske zakone in dekrete za množično uničevanje Romov. Leta 1941 je Himmler sestavil kriterije za označevanje rasne čistosti za »Cigane« (to ime so indijske nomadske skupine v Evropi dobile pred več stoletji, v 19. in 20. stoletju je ta izraz označeval človeka, izločenega iz družbe, še danes pa je izraz Cigan razširjen v jezikih vseh evropskih narodov); predlagal je, da se »Cigana« genealoško razišče do treh generacij in se ga klasificira po treh kriterijih: za čistega Cigana, za več kot pol Cigana oziroma za manj kot pol Cigana in za Necigana. 16. decembra 1942 je objavil, da so tudi Romi zreli za *Sonderbehandlung*, torej za »posebni tretma«, kar je pomenilo deportacijo v taborišča smrti. Največ jih je končalo v taboriščih Auschwitz-Birkenau, Treblinka, Chelmo, Mauthausen, Buchenwald, Dachau in Bergen-Belsen. Romi so v taborišču smrti Auschwitz morali nositi temen trikotnik, na roke pa so jim vtetovirali črko Z. Izmed

taboriščnikov je zanje zabeležena najvišja stopnja umrljivosti: 19.300 jih je tam izgubilo življenje. Od tega jih je v plinskih celicah umrlo 5600, preostalih 13.700 pa od lakote, zaradi bolezni ali medicinskih poskusov. 15. novembra 1943 je Himmler Rome tudi uradno izenačil z Judi in s tem se je začelo »končno reševanje romskega vprašanja«. Veliko Romov (seveda tudi Sintov) so postrelili ali kako drugače ubili že med potjo v taborišča smrti, velikokrat se je zgodilo, da so jih zamenjali z Judi ali jih popisali kot Jude, saj so menili, da sta Jud in Rom tako ali tako kriminalca in manj vredna človeka, zato je vseeno, kot kaj jih popišejo. Zaradi tega so dosednji sezname s podatki o številu romskih žrtev še vedno nepopolni, številke pa netočne. Med drugim zaradi tega, ker v nekaterih državah pred začetkom druge svetovne vojne sploh niso vodili evidence pripadnikov romske skupnosti. Med njimi je bila tudi Kraljevina Jugoslavija. Čeprav viri večinoma navajajo, da je romski genocid, ki ga označujemo tudi kot pozabljeni holokavst, terjal okoli pol milijona žrtev, natančnejše število žrtev med Romi in Sintini ni znano.

Treba je opozoriti, da so bili Romi v taboriščih tudi med najbolj pogostimi žrtvami medicinskih eksperimentov: mnogim so vbrizgavali strupe, jih sterilizirali, izpostavljali so jih strupenim plinom, ekstremno visokim ali nizkim temperaturam, lakoti, številnim boleznim in brutalnemu mučenju. *Dr. Josef Mengele* (16. 3. 1911–7. 2. 1979), imenovan tudi »angel smrti«, je še posebno užival pri poskusih z romskimi otroki. Najbolj znani so poskusi z dvojčki, včasih je dvojčka zašil skupaj, včasih ubil, da je lahko opravil obdukcije dvojčkov. Izvajali so tudi kastracije. Veliko Romov pa je končalo v plinskih celicah, pri čemer je zanimivo, da so nacisti prve Rome pokončali s plinom že na začetku leta 1940, ko so v Buchenwaldu prvič testirali smrtonosni plin ciklon-B. Test je seveda »uspek« in vseh 250 romskih otrok je umrlo. Zelo znana je usmrtitev s plinom 2. avgusta 1944, ko so v Auschwitzu v samo eni noči, imenovani tudi »ciganska noč« (Zigeunernacht), pomorili 4000 Romov (2. avgust danes v mnogih državah zaznamujejo kot mednarodni dan spomina na žrtve porrajmosa, op. ur.).

Portret Rominje iz Auschwitza, ki ga je taboriščnica Dina Gottliebova naslikala po naročilu dr. Josefa Mengeleja; arhiv Muzeja Auschwitz-Birkenau.

Genocid nad slovenskimi Romi in Sinti

Italijanske okupacijske oblasti med okupacijo Slovenije na svojem okupacijskem območju Romov sicer niso načrtno preganjale, a kljub temu so že leta 1941 fašistične oblasti opozarjale, da je treba razmisliti o internaciji Romov, saj da »gre za družbeno nevarne Cigane, ki so vsi slovanskega izvora in brez definiranega državljankega statusa, za katere se predlaga internacija v koncentracijskem taborišču«. Nastali so konkretni predlogi za internacijo Romov, ki so se zadrževali na območju vzhodne italijanske meje in na okupiranih območjih, in z dne 23. julija 1942 je znan telegram prefekta Terama, ki obvešča zunanje ministrstvo o internaciji večje skupine Romov z območja Ljubljane: »78 Ciganov, ki so sem prispeli 22. julija zjutraj, je bilo prijetih in interniranih v koncentracijskem taborišču Tossicia. Seznan prijetih sledi. Ob tej priložnosti potrjujem tudi, da v provinci ni več možnosti sprejema drugih Ciganov.« V Tossicii, majhnem mestu v provinci Teramo, so bili poleti 1942 že zaprti tudi drugi Romi. Iz seznama 78 Romov iz Ljubljane je mogoče razbrati, da so izhajali iz 17 družin, med njimi je bilo 53 otrok, od tega 32 mlajših od deset let. Tudi romski otroci so bili obravnavani kot »družbeno nevarni elementi«.

Romi so bili zaprti tudi v taboriščih Gonars in Chiesanuova di Padova. Zdravnik v Gonarsu dr. Cordara se spominja zaprtih Romov: »... Cigani. Bili so zelo čisti in niso bili okuženi z garjami, ušmi in podobnimi zadevami kakor drugi zaporniki. Bili so samo žalostni, ker niso smeli naokrog, vendar so se tolažili z igranjem in prepevanjem ter so zabavali druge zapornike s svojimi igrami.« O zaprtih Romih v Gonarsu pričajo tudi sezname mrtvih in rojenih, med katerimi je bila deklica Marija Brajdič, rojena 27. 2. 1943 in umrla 18. 3. 1943 zaradi »močne atrofije«, torej zaradi podhranjenosti, ki sta ji bili z materjo izpostavljeni v taborišču. Enaka usoda je čakala tudi Kristino Levakovič, hčerko Frančiške Hudorovič in Angela, ki se je rodila 6. 1. 1943 in je zaradi »atrofije« umrla 27. 2. 1943. Med imeni umrlih na spomeniku na pokopališču v Gonarsu je tudi 18-letni Anton Hudorovič, ki je 20. 4. 1943 umrl v taborišču Chiesanuova di Padova zaradi zastrupitve.

Spomenik Adolfu in Jožefu Baranji, padlima talcema romskega porekla, v Turnišču; arhiv Centra judovske kulturne dediščine Sinagoga Maribor, foto Marjan Toš, 11. 10. 2013.

Spominsko obeležje Sintom, žrtvam nacističnega genocida, v Begunjah na Gorenjskem; arhiv Centra judovske kulturne dediščine Sinagoga Maribor, foto Nuša Lešnik, 26. 10. 2013.

Drugačne so bile razmere na nemškem okupacijskem območju (slovenska Štajerska in Gorenjska) in v Prekmurju, ki so ga po kratkotrajni nemški okupaciji zasedli Madžari. V bazi podatkov o žrtvah vojne

1941–1945 in zaradi nje, ki jo vodi Inštitut za novejšo zgodovino v Ljubljani, je evidentiranih 186 smrtnih žrtev med Romi, od tega je nemški okupator zakrivil smrt 93 Romov. Žrtve so bili večinoma civilisti, 7 je bilo tudi padlih partizanov.

Fotografija romskih barak v Kanižarici pri Črnomlju, posneta 24. aprila 1945 (foto Klis); Muzej novejšje zgodovine Slovenije, TN 738_6a.

Evakuacija civilnega prebivalstva, med katerim so bili tudi Romi, in partizanov iz Črnomlja 22. marca 1945 (foto Vaupotič); Muzej novejšje zgodovine Slovenije, TN 878_18a.

Nemci so za Prekmurje pripravili načrt za »preselitev Ciganov«, a ga niso izvedli, ker so oblast prej predali Madžarom. Ti so zaostri politiko do Romov v pokrajini ob Muri, prepovedali so jim rejo psov, uporabo dvokoles, uvedli so dnevno in nočno dežurstvo v romskih naseljih. Ko je madžarskim oblastem začelo primanjkovati delavcev, so morali na delo tudi Romi (znan je primer prisilnega dela Romov iz Pušče v Šopronu, nekaj so jih na prisilno delo iz Prekmurja transportirali tudi v Nemčijo). Kot poudarja Franc Kuzmič, doslej ni bilo ugotovljenih primerov deportacij prekmurskih Romov v nemška koncentracijska taborišča ali v ustaško taborišče Jasenovac. Med žrtvami Auschwitza ni mogoče najti nobenega prekmurskega Roma, imamo pa primer ustreljenih talcev v Turnišču.

Leta 1942 so partizani pobili dve skupini Romov, skupaj z ženskami in otroki. Šerčerjev bataljon je maja 1942 na Mačkovcu pobil najmanj 10 Romov, nato pa še skupino okoli 46 Romov. Druga množična usmrtitev Romov je bila v Beli krajini, kjer je Belokranjski odred 19. julija 1942 usmrtil 61 Romov iz naselja Kanižarica pri Črnomlju. Glavni razlog za likvidacijo Romov naj bi bilo njihovo izdajanje Italijanom, o čemer pa ni dovolj trdnih dokazov. Poznavalci razmer menijo, da je šlo za vojni zločin partizanov nad Romi in ne za genocid, saj slovenske oblasti niso nikoli načrtno ubijale Romov. Torej niso zagrešile holokavsta, kot je bilo doslej zabeleženo v delu slovenske publicistike.

Slovenski Romi (in tudi Sinti) so bili žrtve holokavsta, ki so ga izvajali nemški nacisti. Med žrtvami genocida nad Romi je bilo veliko otrok, ki so bili »poskusni zajčki« Mengelejevih medicinskih poskusov. Okoli 300 Romov je bilo pobitih ali odpeljanih v gestapovske zapore Begunje na Gorenjskem in v zbirališče Št. Vid pri Ljubljani, od koder so jih vozili v taborišča po Evropi, tudi v največje ustaško taborišče Jasenovac na Hrvaškem. Čeprav tragična usoda slovenskih Romov in Sintov med drugo svetovno vojno še ni docela raziskana in znanstveno zgodovinsko obdelana, lahko z gotovostjo pritrdimo raziskovalcu Vanku Šiftarju, da se je usoda razlikovala po okupacijskih območjih in da je najbolj dokumentirano preganjanje Sintov na območju Gorenjske, ki ga je okupirala Nemčija. Kmalu po okupaciji aprila 1941 so Nemci zaprli vse Sinte iz Gorenjske in Koroške v begunska taborišča in jih od tam poslali 107 v taborišča »na jug« ter tako rešili »cigansko vprašanje«. Raziskovalec in publicist Rinaldo DiRiccardi – Muzga navaja, da je bilo na Gorenjskem ubitih 400 Sintov v koncentracijskih taboriščih in 350 ustreljenih v osvobodilnem boju; le 50 se jih je po končani drugi svetovni vojni vrnilo na Gorenjsko. Na osnovi primerjav števil iz uradne baze podatkov o žrtvah vojne 1941–1945 in najnovejših raziskovanj lahko domnevamo, da je dejansko število žrtev med Romi in Sinti na Slovenskem bistveno večje.

The image shows an open handwritten ledger with multiple columns and rows of text. The text is written in a cursive script, likely Slovenian or German. The ledger appears to be a record book, possibly a census or a register of Romani in Gorenjska, as mentioned in the caption. The pages are aged and yellowed, and the handwriting is somewhat faded in some places. The ledger is divided into several columns, with some columns containing numbers and others containing names or descriptions. There are some red markings and lines on the pages, possibly indicating specific entries or sections.

Natančen popis Romov na Gorenjskem, ki so ga opravili Nemci med II. svetovno vojno, ko so te družine leta 1941 zaprli v Begunjah. Zaporniške knjige gestapovske kaznilnice v Begunjah; arhiv Gorenjskega muzeja.

Je bil nad Romi izvršen genocid?

Dvomov o nacističnem preganjanju in uničevanju Romov in Sintov med drugo svetovno vojno ni več, veliko pa je pomislekov, da to ni bil genocid. In tudi ne holokavst. O njem ne moremo govoriti, saj so Rome in Sinte preganjali mnogo prej, preden je nacistična rasna politika začela množično uničevati »manj vredne« rase. Nacistični mehanizem je bil po mnenju nekaterih novodobnih teoretikov namenjen zgolj preganjanju in uničevanju Judov in ta morilski stroj je Rome in Sinte (oboje skupaj imenujejo enostavno Cigani) zajel zgolj po naključju. Če smo zgodovinsko natančni in pošteni, seveda ni bilo tako, saj je bila odločitev nacističnih veljakov glede Romov in Sintov jasna – popolnoma uničiti to etnično manjšino kot manj vredno in škodljivo raso. Zgodil se je genocid, četudi ga ne želimo označevati kot holokavst – a bil je povsem enak, saj je šlo za popolno uničenje neke skupnosti in tega enostavno ni mogoče zanikati. Niti pod pretvezo, da menda ni bil načrtovan. Želeli ali ne, PORRAJMOS je preprosto bil! Kljub temu da v nürnberškem sodnem procesu proti nacističnim zločincem množični poboj Romov in Sintov sploh ni bil obravnavan. Genocid Romov v javnem diskurzu pravzaprav skoraj ni bil priznan. Najbrž so zaradi vsega tega Romi in Sinti postali priznane žrtve nacističnega režima šele v devetdesetih letih minulega stoletja. Pred tem so zlasti nemški uradniki »romsko vprašanje« pripeljali celo do zaključka, da so nacisti sledili zakonom, ki so bili v veljavi še pred vojno in uzakonjeni z namenom sankcioniranja kriminalcev in lopovov. In med izvajanjem teh predpisov je bil kateri od »Ciganov« tudi ubit, in to po pravici, saj si je to s svojimi kriminalnimi dejanji zaslužil. Razumi, kdor more!

Dr. Marjan Toš

Viri in literatura:

- Acković, Dragoljub, *Nacija smo, a ne cigani*, Beograd 2001.
- Arendt, Hannah, *Izpori totalitarizma*, Ljubljana 2003.
- Benz, Wolfgang, *Holokavst*, Ljubljana 2000.
- Ferenc, Tone, *Viri o nacistični raznarodovalni politiki v Sloveniji 1941–1945*, Maribor 1980.
- Halbreiner, Heimo, *Po sledeh protestantov, Judov, Romov in Slovencev v Radgoni in okolici*, Graz 2003.
- Hammarberg, Thomas, *Sramotna zgodovina anticiganizma je pozabljena – in se ponavlja*, Bruselj 2008; http://www.coe.int/t/commissioner/default_en.asp [19. 9. 2013].
- Luthar, Oto, *Po robovih spomina*, Ljubljana 2012.
- Kersevan, Alessandra, *Lager italijani: pulizija etnica e campi di concentramento fascisti per civili jugoslavi 1941-1943*, Roma 2008.
- Klopčič, Vera, Začetki mednarodnega preučevanja genocida nad Romi 1938–1945, v: *Slovenski Judje: Zgodovina in holokavst II*, Maribor 2013.
- Kovač Zupančič, Marija (ur.), Ksela – Jasna, Linka (ur.), *Auschwitz-Birkenau (Oswiecim-Brzezinka)*, Maribor 1982.
- Kuzmič, Franc, Holokavst in prekmurski Romi, v: *Slovenski Judje: Zgodovina in holokavst II*, Maribor 2013.
- Nežič, Marko, *Porrajmos – holokavst nad Romi in Sinti*, Romski informacijski center Anglunipe Ljubljana – Zveza romskih skupnosti Slovenije Umbrella – Dežnik, Ljubljana 2013; <http://www.anglunipe.si> [19. 9. 2013].
- Nežič, Marko, *Porrajmos – Holokavst nad Romi in Sinti*, Zofijini Ljubimci, Društvo za razvoj humanistike; http://zofijini.net/koticek_porrajmos/ [19. 9. 2013].
- Štefančič, Marcel, Jr., Porrajmos, Kako je Evropa izdala Rome, *Mladina št. 47*, Ljubljana 2006.
- Toš, Marjan, Romi in holokavst, v: *Slovenski Judje: Zgodovina in holokavst II*, Maribor 2013.

Na naslednjih straneh: ►

Seznam Romov, ki so bili 2. decembra 1943 transportirani iz okolice Novega mesta, je povzet po zborniku *Auschwitz-Birkenau (Oswiecim-Brzezinka)*, Maribor 1982) in je dopoljen s podatki iz evidenc Muzeja Auschwitz-Birkenau, dostopnimi na spletni strani http://en.auschwitz.org/m/index.php?option=com_wrapper&Itemid=31 [11. 9. 2013]. Osebe na seznamu so bile označene z oznako »Kat.: Z. Jug«, kar pomeni »Zigeuner Jugoslawien« (jugoslovanski Romi), v zborniku pa je ob objavljenem seznamu pripisana opomba, da je bil seznam posredovan iz muzeja v Oświęcimiu. Na osnovi primerjave obeh dostopnih seznamov je razvidno, da se rojstni podatki posameznih deportiranih Romov razlikujejo, prav tako niso poenotena imena nekaterih krajev rojstev. V primeru Šentpetra gre najbrž za predel v današnjem Otočcu.

Internacijska številka	Priimek in ime	Datum in kraj rojstva	Datum smrti	Opombe
Z 8923	BRAJDIČ Bojan	1940, Šentpeter	5. 4. 1944	
Z 8924	BRAJDIČ Bogdan	6 let, Šentpeter	13. 12. 1943	Po podatkih muzeja Auschwitz-Birkenau rojen junija 1943 v Šentjerneju; denom.: katol.
Z 8925	KASTIGAR Franc	22. 10. 1912, Gotna vas	2. 4. 1944	
Z 8926	KASTIGAR Franc	12. 10. 1942, Novo mesto		
Z 8927	BRAJDIČ Matjaž	1897, Cikava	1944	V evidenci muzeja Auschwitz-Birkenau voden kot Mathias.
Z 8928	BRAJDIČ Valentin	24. 10. 1928, Vorla vas		V evidenci muzeja Auschwitz-Birkenau kot kraj rojstva naveden Vantovar. V obeh primerih ni znano za kateri kraj gre. Morda Gotna vas?
Z 8929	BRAJDIČ Ciril	30. 1. 1938, Novo mesto	28. 3. 1944	
Z 8930	BRAJDIČ Jožef	8. 3. 1942, Novo mesto		
Z 8931	BRAJDIČ Franc	16. 7. 1912, Zalisec		V evidenci muzeja Auschwitz-Birkenau kot kraj rojstva navedeno Selisce.
Z 8932	BRAJDIČ Matija	19. 12. 1931, Šmihel		
Z 8933	BRAJDIČ Viktor	9. 8. 1937, Šmihel		
Z 8934	BRAJDIČ Ivan	31. 8. 1941, Šmihel		Po podatkih muzeja Auschwitz-Birkenau rojen 31. 8. 1940.
Z 8935	BRAJDIČ Mihael	7 let, Novo mesto		Po podatkih muzeja Auschwitz-Birkenau rojen 17. 5. 1943.
Z 8936	BRAJDIČ Roman	1939, Šmihel		
Z 8937	KOVAČIČ Darko	1939, Križ pri Novem mestu		V evidenci muzeja Auschwitz-Birkenau kot kraj rojstva naveden Mokronog.
Z 8938	KOVAČIČ Peter	1936, Križ pri Novem mestu		
Z 8939	BRAJDIČ Franc	15. 3. 1931, Šmihel		
Z 8940	BRAJDIČ Gregor	7. 3. 1936, Šmihel	2. 4. 1944	
Z 8941	BRAJDIČ Matija	4 leta, Šmihel	13. 2. 1944	Po podatkih muzeja Auschwitz-Birkenau rojen 13. 12. 1938.
Z 8942	BRAJDIČ Anton	1933, okolica Novega mesta	15. 3. 1944	V evidenci muzeja Auschwitz-Birkenau kot kraj rojstva navedena Kostanjevica pri Krškem.
Z 8943	BRAJDIČ Bogdan	1938, Šmihel		
Z 8944	BRAJDIČ Valentin	1942, Novo mesto	13. 2. 1944	
Z 8945	BRAJDIČ Zalko	1926, Šmihel		
Z 8946	BRAJDIČ Edvard	1931, Šentpeter		
Z 8947	BRAJDIČ Eston	1932, Šentpeter	1944	V evidenci muzeja Auschwitz-Birkenau kot kraj rojstva navedena Prečna.
Z 8948	BRAJDIČ Branko	1933, Prečna	17. 6. 1944	
Z 8949	BRAJDIČ Vinko	1938, Prečna		
Z 8950	BRAJDIČ Bogdan	1941, Prečna		Po podatkih muzeja Auschwitz-Birkenau rojen leta 1943 v Šentjerneju. Ob tem je pripisano, da obstaja za to osebo več dokumentov.
Z 8951	KOVAČIČ Karl	1927, Prečna		V evidenci muzeja Auschwitz-Birkenau kot kraj rojstva navedeno Trebnje.
Z 8952	KOVAČIČ Valentin	15 let, Prečna		Po podatkih muzeja Auschwitz-Birkenau rojen leta 1930.
Z 9620	BRAJDIČ Karolina	1920, Prečna		Delavka; transp. 15. 4. 1944.
Z 9621	KOVAČIČ Justina	1924, Šmihel		Gospodinja
Z 9622	JURKOVIČ Angela	1929, Dolenjske Toplice		Transp. 15. 4. 1944
Z 9623	JURKOVIČ Edvika	1925, Šentjernej		Delavka; transp. 15. 4. 1944.
Z 9624	KASTIGAR Justina	10. 7. 1921, Škocjan	21. 4. 1944	V evidenci muzeja Auschwitz-Birkenau kot kraj rojstva navedeno Škerjanče.

Z 9625	BRAJDIČ Terezija	1897, Brod na Kolpi	21. 4. 1944	Delavka
Z 9626	BRAJDIČ Jožefa	7. 6. 1930, Prečna		
Z 9627	BRAJDIČ Sonja	31. 5. 1935, Šmihel		Po podatkih muzeja Auschwitz-Birkenau rojena 30. 4. 1935.
Z 9628	BRAJDIČ Rozalija	12. 12. 1914, Novo mesto		V evidenci muzeja Auschwitz-Birkenau kot rojstni kraj naveden »Wald b. Rudolfswerth« (gozd pri Novem mestu); delavka.
Z 9629	BRAJDIČ Cvetka	28. 10. 1934, Šmihel	9. 4. 1944	
Z 9630	BRAJDIČ Angela	1917, Novo mesto	4. 6. 1944	Delavka
Z 9631	BRAJDIČ Zorka	1940, Šentjernej	16. 3. 1944	
Z 9632	BRAJDIČ Albina	1942, Šentjernej	4. 6. 1944	
Z 9633	BRAJDIČ Marija	1904, Novo mesto		Delavka
Z 9634	BRAJDIČ Johana	1930, Kandija	4. 1. 1944	
Z 9635	BRAJDIČ Mimi	1937, Gotna vas		
Z 9636	BRAJDIČ Martina	1936, Gotna vas		
Z 9637	BRAJDIČ Ana	1888, Šmihel	22. 2. 1944	
Z 9638	BRAJDIČ Angela	1935, Prečna	17. 3. 1944	
Z 9639	BRAJDIČ Ana	40 let, Šmihel	16. 12. 1943	Po podatkih muzeja Auschwitz-Birkenau rojena leta 1883; denom: katol.
Z 9640	BRAJDIČ Berta	1927, Novo mesto	9. 6. 1944	Delavka
Z 9641	BRAJDIČ Mimi	1929, Šentpeter		
Z 9642	BRAJDIČ Fani	1930, Prečna	4. 5. 1944	
Z 9643	BRAJDIČ Jožefina	1939, Šentpeter	20. 4. 1944	
Z 9644	KOVAČIČ Fani	1916, Križ na Dolenjskem	28. 6. 1944	Delavka
Z 9645	KOVAČIČ Barbara	1940, Prečna	18. 3. 1944	
Z 9646	KOVAČIČ Elka	1941, Prečna	10. 3. 1944	
Z 9647	KOVAČIČ Frančiška	1893, Šentjernej	1. 2. 1944	Delavka
Z 9648	BRAJDIČ Agnes	1889, Raka na Dolenjskem	26. 3. 1944	Delavka
Z 9649	BRAJDIČ Marija	1921, Šmihel		
Z 9650	BRAJDIČ Kristina	16. 12. 1927, Šmihel		Delavka; transp. 15. 4. 1944.
Z 9651	BRAJDIČ Vera	1933, Šmihel	20. 2. 1944	
Z 9652	BRAJDIČ Antonija	1924, Šentpeter		Delavka; transp. 15. 4. 1944.
Z 9653	BRAJDIČ Dora	1 mesec, Novo mesto	6. 2. 1944	Po podatkih muzeja Auschwitz-Birkenau rojena leta 1942.
Z 9654	BRAJDIČ Tatjana	1929, Šmihel		
Z 9655	BRAJDIČ Elka	1938, Šmihel	18. 3. 1944	V evidenci muzeja Auschwitz-Birkenau kot rojstni kraj naveden Šentjernej.
Z 9656	BRAJDIČ Zorka	1918, Šmihel		
Z 9657	BRAJDIČ Zlatka	1940, Šentpeter	9. 3. 1944	
Z 9658	BRAJDIČ Agnes	14. 6. 1895, Šmihel		Po podatkih muzeja Auschwitz-Birkenau rojena 14. 8. 1895.
Z 9659	BRAJDIČ Hedvika	1908, Kandija	29. 3. 1944	Gospodinja
Z 9660	BRAJDIČ Jožefina	1940, Šentpeter	19. 4. 1944	
Z 9661	KOVAČIČ Angela	1899, Križ na Dolenjskem	25. 3. 1944	Delavka
Z 9662	KOVAČIČ Marjana	1932, Križ na Dolenjskem	marec 1943	Glede na datum transporta (december 1943) je čas smrti nezanesljiv. Morda marec 1944?
Z 9663	KOVAČIČ Majda	1934, Križ na Dolenjskem	10. 4. 1944	
Z 9664	KOVAČIČ Karolina	1938, Šentpeter	4. 5. 1944	
Z 9665	KOVAČIČ Mimi	1939, Šentpeter	23. 3. 1944	V evidenci muzeja Auschwitz-Birkenau kot rojstni kraj navedena Kostonjevec pri Krškem.
Z 9666	KOVAČIČ Nada	1941, Prečna	1. 3. 1944	

ROMA GENOCIDE – THE FORGOTTEN HOLOCAUST

Between the years 1933 to 1945, the Nazis killed six million Jews and millions of other people: Roma and Sinti, Slavs, political opponents, homosexuals, prisoners of war, physically weak, and mentally retarded. The brutality, merciless cruelty, and the cold industrial-style characteristics of the mass killings during the Holocaust were beyond human imagination. Just as incredible and hostile is the present-day racial hatred, economic crises, human psychological and moral deficiencies, and individuals' consent or participation in the persecution of people around them.

The Holocaust of the Jews is well-known and has been endlessly studied from the historical and scientific perspectives. Regrettably, this cannot be said of the Roma genocide: **Porrajmos** is a term coined by the Roma to describe the Nazi genocide against them. Despite the fact that Roma were the third larger group of victims in Auschwitz, the largest death camp *ever created by the Nazis*, this has only been acknowledged by a few countries so far. Perhaps this is due to the fact that there is still no list of the number of people who were killed or who died, and that there are no fully written lists of Roma victims or they are incomplete and inaccurate.

Nearly 500,000 Roma were killed by the Nazis between 1939 and 1945. Moreover, according to more recent estimates the number was probably as high as 600,000. According to Nazi propaganda the stereotype Roma were -- like the Jews -- vagabonds, criminals, and parasites. Genocide of the Roma or PORRAJAMOS started after 16th December 1942 when Heinrich Himmler ordered the deportation of all "Gypsies" of Roma and Sinti origin who lived within the Third Reich. His decree (Auschwitz-Erlass) ordered mass, collective deportations and complete destruction of the ethnic minority of Roma and Sinti.

As early as 1939, Reinhard Heydrich decided to deport Roma to Poland. After that, in the occupied eastern parts of Europe, Nazi task forces carried out mass extermination of Roma people, who were cruelly murdered. The regional authorities of the occupying forces and local puppet regimes also participated in the mass deportation and executions, such as in France, Romania, Ukraine, Serbia (mass executions of Roma in the Belgrade fair "Sajmište"), Italy, the Baltic States, Poland, Hungary, and Croatia where during the Ustasha NDH (Independent State of Croatia) a low number of Roma in Croatia escaped genocide (most were killed in the Jasenovac concentration camp). Many Roma ended-up in ghettos such as Warsaw and Lodz.

Anti-Roma laws and decrees for their mass destruction were also systematically being developed by Heinrich Himmler, head of the Nazi concentration camps and a prominent fighter against "Roma plague". In 1941, Himmler issued a decree stating the criteria for the racial purity of "Gypsies". On 16th December 1942, he announced that the Roma are ripe for "special treatment" (Sonderbehandlung), which meant deportation to death camps. Most of them died or were murdered at the concentration camps of Auschwitz-Birkenau, Treblinka, Chelmo, Mauthausen, Buchenwald, Dachau, and Bergen-Belsen. The Roma in Auschwitz were marked with a black triangle and the letter Z was tattooed on their forearms. Amongst the prisoners they were recorded as having the highest mortality rate: 19,300 of them lost their lives there; 5,600 were killed in gas chambers and the remaining 13,700 died from hunger, due to illness or medical experiments. On 15th November 1943, he officially placed Roma on the same level as Jews, which was the beginning of the "final solution to the Roma issue". Many Roma were shot or otherwise killed whilst being transported to the death camps; often it happened that they were mistaken for Jews, or recorded as Jews. It was believed that the Jews and Roma were predisposed to criminality and were less worthy people, therefore it did not matter how they were listed. Consequently, the lists to date are still incomplete regarding the number of Roma victims. The figures are inaccurate, which is also due to the fact that some countries kept no records on their Roma community members before World War II.

Roma in concentration camps were also amongst the more frequent victims of medical experiments. Dr. Josef Mengele, in particular, enjoyed performing experiments on Roma children and twins: he sometimes sewed the twins together and sometimes he killed them in order to perform their autopsies; castrations were also performed. Many Roma were killed in gas chambers: the first Roma were murdered by gas at the beginning of 1940 in Buchenwald, when for the first time the deadly gas cyclone-B was tested by the Nazis. The test was “successful” and a total of 250 Roma children died. The killings on 2nd August 1944 are also well-known, when in just one night called “Night of the Gypsies” (Zigeunernacht), 4,000 Roma were gassed in a single action at Auschwitz.

Genocide of the Slovenian Roma and Sinti

Although the tragic fate of the Slovenian Roma and Sinti during World War II has not yet been fully researched and no proper scientific and historiographical treatment has been given so far, we can only confirm the estimates that the fate of the Roma in Slovenia differed according to the occupied areas.

During the occupation of Slovenia, Italian occupying forces did not systematically persecute Roma within their occupation zone, yet already in 1941 they pointed out that the internment of Roma was to be considered as they were “*socially dangerous Gypsies, all of whom were of Slavic origin, without a defined citizenship status, for whom a concentration camp was suggested*”. Consequently, concrete proposals were given for the internment of Roma who were living in the area around the eastern Italian border and in the occupied areas. A telegram from the Prefect of Teramo, sent on 23rd July 1942 to the Ministry of Foreign Affairs, informed about the internment of a larger group of Roma from the Ljubljana region: “*78 Gypsies who arrived here in the morning of 22nd July were arrested and transported to the Tossicia concentration camp. The list of those captured follows. Herewith I also certify that there were no other possibilities in the Province of receiving other Gypsies.*” In Tossicia, a small town in the province of Teramo, other Roma had already been imprisoned in the summer 1942. From the list of 78 Roma from Ljubljana it can be seen that they came from 17 families, amongst them being 53 children, 32 of them being under the age of ten. Roma children were also considered as “*socially dangerous elements*”.

Roma had also been confined to the camps of Gonars and Chiesanuova di Padova. Dr. Cordaro, the medical doctor at Gonars remembered the imprisoned Roma: “*... Gypsies. They were very clean and, unlike other prisoners, they had no infections of scabies, lice, and similar contaminations. They were just sad because their freedom had been taken away. Anyhow, they comforted themselves by playing, singing, and entertaining other inmates with their games.*” Lists of births and deaths witness that the Roma were imprisoned in Gonars. Amongst them was a girl Marija Brajdič, born on 27th February 1943, died on 18th March 1943 due to the “strong atrophy”, i.e. due to malnutrition, which she was exposed to with her mother in the concentration camp. The same fate awaited Kristina Levakovič, the daughter of Frančiška Hudorovič and Angelo, who was born on 6th January 1943 and died on 27th February 1943 due to the “atrophy”. Amongst the names of the dead on the cemetery memorial in Gonars there is also the name of 18-year-old Anton Hudorovič who died in the Chiesanuova di Padova camp on 20th April 1943 due to poisoning.

The situation was different in the German occupied zone (Slovenian Styria and Carniola) and in Prekmurje, which was -- after a short German occupation -- occupied by Hungarians. Shortly after the occupation in April 1941, the Germans confined all Sinti from Carniola and Carinthia in a refugee camp. From there they were sent to 107 camps “southwards”. Therewith the “Gypsy question” was considered solved. According to some data, in Carniola 400 Sinti were killed in concentration camps and 350 were shot at the liberation front; after the end of World War II only 50 of them possibly returned back to Carniola. The database of victims at the Institute of Contemporary History in Ljubljana contains only 186 deaths amongst the Roma who lost their lives in the 1941-1945 war or because of it; and of them 93 were murdered by the German occupation forces. The victims were mostly civilians, seven also being killed as partisans. Based on the comparisons of figures from the official database of the 1941-1945 war victims with the latest

survey, it can be assumed that the actual number of casualties amongst the Roma and Sinti in Slovenia was significantly higher.

The Germans had also prepared a plan to “move Gypsies” out of Prekmurje but it was never implemented as authority had already been transferred earlier to the Hungarians. The Hungarians sharpened the policy towards Roma within the Mura region, banned their breeding of dogs, usage of bicycles, and introduced day and night curfews in Roma settlements. When the Hungarian authorities began to experience shortages of workers, the Roma were forced to work as well (the well-known forced labour of Roma from Pušča in Sopron; some of them were also transported from Prekmurje to Germany). To date, no cases of Roma deportations from Prekmurje to German concentration camps or the Ustasha camp at Jasenovac have ever been established. No Roma from Prekmurje could be traced amongst the victims of Auschwitz. There is, however, an example of shot hostages in Turnišče.

Slovenian Roma people were, therefore, victims of the Holocaust, which was carried out particularly by the German Nazis. Amongst the victims were many children who were “guinea pigs” of Mengele’s medical experiments. Around 300 Roma were killed or abducted to the Gestapo prison in Begunje, Gorenjska (Upper Carniola) and the collection-point in St. Vid in Ljubljana, from where they were transported to camps across Europe, including the largest Ustasha concentration camp in Jasenovac, Croatia. Roma were also victims of the partisan violence in Dolenjska (Lower Carniola) and Notranjska (Inner Carniola). In 1942, the partisans killed two groups of Roma, including women and children. In May 1942 the Šerčer battalion killed at least 10 Roma at Mačkovec, and after that a group of around 46 Roma. Another mass killing of Roma was carried out in Bela krajina (White Carniola), where 61 Roma from the settlement Kanižarica close to Črnomelj were murdered by Bela krajina Detachment on 19th July 1942. The main reason for the liquidation was purported to be Roma’s collaboration with the Italians, for which there is insufficient solid evidence. Connoisseurs of the circumstances believe that it was a war crime by the partisans against the Roma and not genocide, as the Slovenian authorities had never deliberately killed Roma.

Dr. Marjan Toš

ROMI V GIBANJU

Center judovske kulturne dediščine
Sinagoga Maribor
5. 11. 2013–15. 3. 2014

ROMA ON THE MOVE

Center of Jewish Cultural Heritage
Synagogue Maribor
5th November 2013 – 15th March 2014

Organizacija in izvedba projekta | Organization and realization of the project
CENTER JUDOVSKÉ KULTURNE DEDIŠČINE SINAGOGA MARIBOR,
zanj direktor | On its behalf director DR. MARJAN TOŠ

V sodelovanju z | In cooperation with
OŠ JANKA PADEŽNIKA MARIBOR, ZVEZO ROMOV SLOVENIJE, PAVLOVO HIŠO POTRNA
(Pavelhaus Laafeld), AKADEMIJO V GRADCU (Akademie Graz)

Koordinatorica projekta | Project co-ordinator
MARJETKA BEDRAČ

Besedila | Texts
URSULA GLAESER, ASTRID KURY, VERA KLOPČIČ, MARJAN TOŠ

Redakcija besedil in izbor slikovnega gradiva | Text editor and selection of pictorial material
MARJETKA BEDRAČ

Zasnova pedagoškega programa | Pedagogical programme designed by
NUŠA LEŠNIK, DEJAN PEKLAR, KSENIJA POPOŠEK, ANDREJA LORENCI, MAHMUDIJA
ZUMBERI, MANJA FLISAR ŠAUPERL, SONJA FILIPIČ

Prevod | Translated by
MAJA TOŠ, URSULA GLAESER, ASTRID KURY, MILENA MEŠKO

Jezikovni pregled | Proofread by
TANJA GREGORIČ, GEORGE YEOMAN

Slikovno gradivo | Pictorial material
Knjižnica Mirana Jarca Novo mesto; Zveza Romov Slovenije, Murska Sobota; Društvo za razvijanje
prostovoljnega dela Novo mesto; Center judovske kulturne dediščine Sinagoga Maribor; Dolenjski muzej
Novo mesto; Gorenjski muzej, Kranj; Muzej Auschwitz-Birkenau; Muzej novejšje zgodovine Slovenije,
Ljubljana; Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota za Dolenjsko in Belo krajino Novo mesto; ČZP Večer,
Maribor; Council of Europe – Education of Roma Children: http://www.coe.int/t/dg4/education/roma/histoculture_EN.asp; Cohesive Adhesive, blog: <http://www.cohesiveadhesive.org/2012/09/24/an-insight-into-the-roma-culture/>; Google books: <http://google.si/books?id=189RAAAAcAAJ&hl=sl>

Grafično oblikovanje | Graphic design
ANJA PREMK

Tisk | Printed by
REPRO STUDIO LESJAK

Naklada | Edition
300 izvodov | copies

Maribor, oktober | October 2013

Copyright © 2013, Center judovske kulturne dediščine Sinagoga Maribor
Vse pravice pridržane. | All rights reserved.

Razstava *Romi v gibanju* je nastala kot dopolnjena slovensko-angleška različica razstave z izvirnim naslovom *Roma in Bewegung*, ki sta jo v letu 2008 zasnovala Akademija v Gradcu in Roma Service kot del festivala ROMA!08. Izvirna razstava je bila vsebinsko dopolnjena s podatki o zgodovini Romov v Sloveniji, o njihovi usodi med drugo svetovno vojno in o njihovem položaju v sodobni slovenski družbi.

The Roma on the Move exhibition is a supplement of the Slovenian-English version of the original exhibition under the title *Roma in Bewegung*, designed by the Academy in Graz and Roma Service in 2008 as a part of the festival ROMA!08. The original exhibition has been supplemented with data on the history of the Roma in Slovenia, their fate during World War II and their position within contemporary Slovenian society.

Razstavo v Sinagogi Maribor in izdajo publikacije sta podprla Mestna občina Maribor in Avstrijski kulturni forum iz Ljubljane, izvedba razstavnega projekta pa sodi med aktivnosti v sklopu programa *Šoa – spominjajmo se*, ki ga je finančno podprla Mednarodna zveza za spomin na holokavst (IHRA).

The exhibition in the Maribor Synagogue and the edition of the publication were supported by the Municipality of Maribor and the Austrian Cultural Forum, Ljubljana. The execution of the present-exhibited project is one of the activities within the *Shoah - Let Us Remember* programme, which has been financially supported by the International Holocaust Remembrance Alliance (IHRA).

avstrijski kulturni forum^{lju}

Častna pokroviteljica | Honorary patron

VLASTA NUSSDORFER, varuhinja človekovih pravic Republike Slovenije | Human Rights Ombudswoman

Center judovske kulturne dediščine Sinagoga Maribor
Židovska ulica 4, 2000 Maribor, SI-Slovenija
Tel.: +386 (0)2 252 78 36; faks: +386 (0)2 252 78 37
www.sinagogamaribor.si; info@sinagogamaribor.si

ROMA IN BEWEGUNG

Zasnova | Concept: Ursula Glaeser (strokovni vodja | scientific director), Astrid Kury, Roman Urbaner, Michael Teichmann, Michaela Sahin, Elisabeth Arlt

Prilagoditev razstave za namene gostovanja | Adaption of the exhibition to touring exhibition: Ursula Glaeser

Grafično oblikovanje | Graphic design: Verena Michelitsch

www.akademie-graz.at

SINAGOGA

CENTER JUDOVSKÉ KULTURNÉ
DEDIŠČINE SINAGOGA MARIBOR